

Privacy in de Risicomaatschappij

De invloed van terroristische dreiging op de 'civil liberties trade-off'.

Datum:	november 2006
Afstudeerder:	R.J. Kessels
Studienummer:	276569
Begeleider:	Prof.dr. H.B. Entzinger
Universiteit:	Erasmus Universiteit Rotterdam
Faculteit:	Sociale Wetenschappen
Master:	Grootstedelijke Vraagstukken en Beleid

Voorwoord

Uit gesprekken met mensen uit mijn directe omgeving merk ik op dat zij de ophef rondom terrorisme niet begrijpen. Een groot deel van de miljoenen euro's die in de strijd tegen terrorisme uitgegeven worden, kunnen volgens velen voor betere doeleinden gebruikt worden. Bij aanvang van mijn afstuderen nam ook ik met verbazing waar hoe groot de impact van de aanslagen op de Twin Towers in New York nog steeds was. Sinds 9/11 lijkt dreiging van terrorisme en bestrijding van terrorisme niet meer weg te denken uit ons dagelijks leven. Nog vrijwel iedere dag is in het nieuws te lezen of te horen over terroristische aanslagen die op het nippertje voorkomen zijn, radicaliserende moslimjeugd die door heel Nederland opdoemt of zijn er opiniepagina's volgeschreven over de overheid die als 'Big Brother' al ons reilen en zeilen in de gaten houdt.

Gezien het aanbod van de politiek en media grotendeels bepaald wordt door de vraag van burgers, moet terrorisme een onderwerp zijn dat veel burgers bezighoudt. De opvattingen van de mensen uit mijn omgeving over terrorisme zijn blijkbaar niet representatief voor die van de Nederlandse bevolking. Het verschijnsel dat terrorisme zo verschillend ervaren wordt door burgers en dat er zoveel verschil zit in de opvattingen hoe terrorisme bestreden dient te worden fascineerde me. Het leek me interessant om mijn afstudeeronderzoek te wijden aan de achtergronden van deze verschillen.

Aan het schrijven van deze scriptie is een grote zoektocht naar terrorismegerelateerde literatuur vooraf gegaan. Als de verscherpte veiligheidsmaatregelen werken, zou de AIVD inmiddels op de hoogte moeten zijn van mijn interesses en moet ook ik nu vrezen voor mijn privacy.

Veel dank gaat uit naar mijn officieuze begeleidster, mijn zus Chantal. Vanuit het verre Afrika zag zij toch mogelijkheden om af en toe een kritische blik op mijn voortgang te werpen. Ook bedank ik hierbij mijn begeleider Professor Entzinger, van de Erasmus Universiteit, die me steeds met inspirerend enthousiasme in de goede richting wist te wijzen.

Tijdens het schrijven zijn er momenten geweest dat ik door de bomen het bos niet meer zag. Ik heb me laten vertellen dat dit niet ongebruikelijk is bij het schrijven van een scriptie. Ik heb geprobeerd een duidelijke 'rode lijn' door de studie te laten lopen. Hopelijk is de lijn voor elke lezer te volgen.

Ik wens u veel leesplezier,

Rob Kessels

25 oktober 2006

Inhoudsopgave:

1. INLEIDING:	5
1.1 ONDERZOEK	6
1.2 ONDERZOEKSDOELEN	6
1.3 OPBOUW	7
2. TERRORISME IN DE RISICOMAATSCHAPPIJ	8
2.1 DE RISICOMAATSCHAPPIJ	8
2.1.1 INDUSTRIËLE MAATSCHAPPIJ WORDT RISICOMAATSCHAPPIJ	8
2.1.2 SUBPOLITIEK	9
2.1.3 OMGAAN MET GEVAARLIJKHEID	11
2.2 TERRORISME	11
2.2.1 DEFINITIE TERRORISME	11
2.2.2 AANVAARDBAAR RISICO	12
2.2.3 TOENAME DREIGING	12
2.2.4 SOCIALE EXPLOSIVITEIT	13
2.2.5 DREIGING	14
2.2.6 9/11	15
3. HUIDIGE SITUATIESCHETS	17
3.1 AANSLAGEN IN NEDERLAND	18
3.2 BELANGRIJKSTE MAATREGELEN IN NEDERLAND	18
3.3 STEUN VOOR OVERHEIDSMATREGELEN	19
3.4 ACTUELE GEVOEL VAN ONVEILIGHEID	20
4. PRIVACY	21
4.1 DEFINITIE	21
4.2 RECHT OP PRIVACY	21
4.3 BEHOEFTE AAN PRIVACY	22
4.4 WAARDEN PRIVACY	22
4.5 BEOORDELINGSCRITERIA	23
4.6 KOSTEN-BATEN ANALYSE	24
4.7 TRANSPARANTIE ANTI-TERRERMAATREGELEN	25
5. VEILIGHEID	27
5.1 ONDERZOEK NAAR ONVEILIGHEIDSGEVOEL	28
5.2 DREIGING EN/ OF ANGST	29
5.3 RISICO-INSCHATTING	30
5.4 MEDIA	32

6. PRIVACY VERSUS VEILIGHEID	35
6.1 ONDERZOEK NAAR PRIVACY TRADE OFF	35
6.2 RISICOPERCEPTIE VOOR- EN NA 9/11	36
6.3 RISICO-INSCHATTING	37
6.4 PERSOONSGEBONDEN FACTOREN	38
6.5 CONTEXTUELE FACTOREN	42
7. CONCLUSIES:	45
DE BLINDE VLEK VOOR ONTWRICHTING	46
GERAADPLEEGDE BRONNEN EN LITERATUUR	47
BIJLAGE	52

1. Inleiding:

Door de toenemende vrees voor terrorisme worden steeds meer maatregelen genomen die de privacy aantasten en op langere termijn ook de vrijheid van de burgers inperken. Sinds de aanslagen in New York, Bali, Madrid en Londen bestaat er in Nederland een groeiende angst dat ook Nederland slachtoffer wordt van een terroristische organisatie als Al Qaida. De politiek reageert op deze angst. Er wordt anti-terreurwetgeving in het leven geroepen; de politie krijgt meer bevoegdheden, er is meer cameratoezicht met moderne elektronica en gekoppelde computerbestanden, identificatieplicht wordt ingevoerd, etc.

Tegenwoordig worden reizigers op trein- en metrostations via omroepinstallaties verzocht, bagage te allen tijde bij zich te houden en verdachte tassen of situaties onmiddellijk te melden. Het is aannemelijk dat reizigers zich door de omroepberichten eerder bewust zullen worden van mogelijke dreiging dan dat ze zich door de maatregel veiliger voelen. De objectieve veiligheid zal door meer oplettendheid toenemen maar het veiligheidsgevoel zal aanzienlijk verminderen.

Is dit ook niet het geval met de maatregelen die de overheid neemt? Is het niet een angstversterkend effect dat de maatregelen hebben? Door nieuwe wetgeving wordt men steeds vaker gewezen op de mogelijke dreiging en neemt de angst toe.

Aan deze studie ligt het verschijnsel ten grondslag dat in de huidige maatschappij een grote mate van veiligheid, niet samen gaat met een grote mate van burgerlijke vrijheden en rechten. Met het verscherpen van de veiligheidsmaatregelen tegen terrorisme kan de overheid er niet omheen dit ten koste te laten gaan van de burgerrechten. Rechten zoals de privacy van de burgers. Meer veiligheid betekent meer controle en toezicht. Meer controle en toezicht betekent minder privacy.

Wanneer is duidelijk dat de ondernomen actie voldoende is en dat het risico op terrorisme aanvaardbaar is? Waar wordt de grens overschreden dat de burger teveel privacy en vrijheid moet inleveren voor vermindering van de kans op een terroristische aanslag? Deze vraag is op verschillende manieren te beantwoorden. De grens is beleidsmatig te bepalen en in de wet vast te leggen. De grens is ook sociologisch te bepalen door te kijken naar de privacyschending die burgers ervaren. In deze studie ligt de nadruk op de beleving van burgers. Beleving van dreiging, beleving van privacy en beleving van onveiligheidsgevoelens.

1.1 Onderzoek

In eerste instantie dacht ik het beleidseffect van veiligheidsmaatregelen tegen terrorisme te onderzoeken. Voor effectmeting is echter een nul-meting noodzakelijk. Daarnaast zijn aanslagen die voorkomen zijn lastig te onderzoeken, ze zijn er immers niet geweest.

Met een sociologische kijk op het anti-terrorismebeleid doemt een ander interessant onderzoek op. Interessant is hoe burgers reageren op terroristische dreiging en de politieke reacties hierop. Worden mensen zodanig door angst gegrepen dat alle anti-terreurmaatregelen als zoete koek geslikt worden of behouden burgers een kritische houding jegens hun eigen overheid en democratische waarden en normen?

In deze studie wordt onderzocht hoe mensen bepalen hoeveel privacy men bereid is op te geven in ruil voor veiligheid en welke factoren hierbij van invloed zijn. Het dilemma is dat voor een pro-actief/preventief anti-terreurbeleid de privacy in de weg staat en dus de burgerrechten geschonden zouden kunnen worden om veiligheid te kunnen garanderen. Er bestaat een proportionaliteitsbeginsel. Dit houdt in dat een overheidsmaatregel inbreuk mag maken op de burgerrechten, mits hij in verhouding staat tot het doel. Het doel 'nationale veiligheid' is dusdanig groot en veelomvattend dat de afweging doel – middel theoretisch makkelijk gemaakt is ten koste van de privacy. De vraag is of deze afweging ook door burgers zo makkelijk gemaakt wordt.

Voor deze studie heb ik gebruik gemaakt van secundaire data. Veel data is afkomstig uit Amerikaanse onderzoeken. Naast sociologische literatuur heb ik ook psychologische, sociaal psychologische en politieke wetenschappen literatuur gebruikt.

Ik kijk naar de waarde die burgers hechten aan de factoren veiligheid en privacy. Ook kijk ik of mensen zich onveilig voelen door terroristische dreiging, welke opofferingen in rechten en vrijheden ze willen doen ter wille van de veiligheid, op welke drijfveren deze keuzes gebaseerd worden en welke factoren van invloed zijn op de afweging die burgers maken.

1.2 Onderzoekdoelen

Met de nieuwe maatregelen uit het anti-terreurbeleid begeeft de overheid zich steeds meer in de persoonlijke levenssfeer van de burger. In deze literatuurstudie onderzoek ik:

Hoeveel privacy is de burger bereid op te geven in ruil voor het gevoel van veiligheid?

Om een antwoord te kunnen geven op deze centrale onderzoeksvraag zal ik allereerst een beeld moeten schetsen van de begrippen privacy en veiligheid, en de beleving ervan door burgers. Daarna kan de relatie tussen beide begrippen onderzocht worden. Vragen die aan bod komen zijn

- Wat is privacy?
- Hoe ervaren of beleven burgers privacy?
- Welke rol speelt de beleving van privacy?
- Wat is de rol van veiligheid?
- Welke rol speelt dreiging van terrorisme op het onveiligheidsgevoel?
- Wat is de rol van de media en politiek?
- Welke specifieke factoren zijn de onderscheiden die een rol spelen?
- Wat zijn de belangrijkste terrorismegerelateerde maatregelen en gebeurtenissen van afgelopen jaren?

1.3 Opbouw

Terroristische dreiging is een speciaal soort dreiging. Met relatief weinig moeite is een complete maatschappij te ontwrichten. In hoofdstuk twee behandel ik met behulp van werk van Ulrich Beck waarom terrorisme een impact heeft op onze maatschappij. Het gedachtegoed van Beck over de risicomaatschappij gaat in op het verschijnsel dat de huidige maatschappij risico's zoveel mogelijk wil uitsluiten. Zo ook het risico op een terroristische aanslag.

De belangrijkste terroristische gebeurtenissen van afgelopen jaren zijn de aanslagen in New York, Madrid en Londen geweest. In hoofdstuk drie zal ik de belangrijke gebeurtenissen bespreken en de maatschappelijke gevolgen ervan. Gevolgen zoals de vele veiligheids-maatregelen die genomen zijn en de toegenomen mate van dreiging die burgers ervaren.

De hoofdstukken vier en vijf zijn theoretische hoofdstukken over de begrippen privacy en veiligheid. In beide hoofdstukken wordt de nadruk gelegd op de beleving van burgers. Er wordt bekeken welke betekenis het begrip privacy voor burgers heeft en uit welke waarden het begrip is opgebouwd. In het hoofdstuk over veiligheid wordt gekeken hoe gevoel van onveiligheid tegen terrorisme verklaard kan worden en wordt de rol van de media uitgelegd. Daarnaast kijk ik welke factoren van invloed zijn op de privacyperceptie en veiligheids-perceptie van burgers.

In hoofdstuk zes behandel ik de gecompliceerde 'civil liberties trade-off'. Om een veiligere samenleving te bewerkstelligen moet de overheid meer middelen en ruimte krijgen om controle uit te voeren. Dit gaat ten koste van burgerrechten en vrijheden.

In hoofdstuk zeven wordt teruggeblikt en wordt een antwoord gegeven op de onderzoeksvraag.

2. Terrorisme in de risicomaatschappij

Het doel van terrorisme is het ontwrichten van een samenleving door met daden van terreur angst te zaaien. Gezien de aandacht die terroristische dreiging en bestrijding ervan krijgt in de media en de grote rol die het speelt op de politieke agenda van westerse landen kun je stellen dat de terroristen aardig in hun opzet geslaagd zijn de westerse wereld op te schudden. Hoe komt het dat de westerse reactie op terrorisme in een dergelijke stroomversnelling is gekomen? Is de terroristische dreiging toegenomen of veranderd? Of zijn het de westerse landen die anders zijn gaan reageren op terroristische dreiging?

Met behulp van het werk van de Duitse socioloog/ filosoof Ulrich Beck over de risicomaatschappij zal ik verklaren waarom terroristische dreiging de huidige samenleving makkelijker ontwricht krijgt dan de samenleving uit het verleden. Een belangrijk deel van het werk van Beck betreft het concept dat hij introduceert van de risicomaatschappij als opvolger van de industriële maatschappij. In dit hoofdstuk wordt het begrip risicomaatschappij en de relatie hiervan met terrorisme uitgewerkt.

2.1 De Risicomaatschappij

2.1.1 Industriële maatschappij wordt risicomaatschappij

Economische groei ten gevolge van de industrialisatie heeft allerlei onbedoelde neveneffecten gecreëerd. De afgelopen honderd jaar heerste er maatschappelijke consensus dat industriële en technische ontwikkeling gelijk stond aan maatschappelijke vooruitgang. Ergens is men gaan twijfelen over deze koppeling. Volgens Beck heeft dit te maken met de toename van een aantal risico's. Daarnaast zijn maatschappelijke ideeën over risico's veranderd. Door de emancipatiegolf en steeds hogere scholingsgraad is een verandering in waarden opgetreden. Hierdoor zijn de ideeën over 'het goede leven' en daarmee ook over de aanvaardbare risico's van industriële ontwikkelingen en technologische vooruitgang veranderd. (Beck, 1992)

Beck ziet de risicomaatschappij als opvolger van de industriële maatschappij. Daar waar de discussies en conflicten in het verleden over de welvaartverdeling gingen, gaan ze tegenwoordig over de verdeling van risico's, de verantwoordelijkheidsvraagstukken bij catastrofes en over de vraag wie mag beslissen wie welke risico's mag lopen. Zie in Nederland de discussies en verantwoordelijkheidsvraagstukken die plaatsvonden na bijvoorbeeld de rampen in Enschede, Volendam en recentelijk de brand in het cellencomplex van Schiphol.

In Nederland is de maatschappelijke verandering onder andere te zien aan de programma's van politieke partijen. De politieke partijen zijn niet meer zo duidelijk te identificeren door enkel hun

linkse of rechtse opvattingen en de daarbij horende ideeën over herverdeling van middelen. (Houtman, 2003) Speerpunten in hedendaagse verkiezingsprogramma's zijn veiligheid, vrijheid, anti-terrorisme, immigratiebeleid etc.

“De moderne samenleving heeft in de loop der jaren een verfijnd stelsel van instituties en regelgeving opgebouwd voor de verdeling van welvaart en groei maar schiet tekort waar het gaat om onbedoelde neveneffecten en risico's.” (Beck, 1997: p.11) De politiek wordt steeds vaker geconfronteerd met verantwoordelijkheidsvraagstukken over wanneer er iets is misgegaan of wanneer iets mis zou kunnen gaan.

De theorie van Beck over de risicomaatschappij is met veel recente voorbeelden te ondersteunen. Kijk in de huidige maatschappij naar het immer groeiende web aan regels, controles, richtlijnen en keurmerken die in het leven geroepen worden om de veiligheid van de burgers te waarborgen. Voor de verkeersveiligheid worden steeds strengere eisen aan het rijbewijs gesteld, mag er binnenkort nog slechts één biertje gedronken worden en worden vrachtwagens uitgerust met een 'Black Box'. Voor de volksgezondheid worden er nierfunctietesten, cholesterolprikken en bewegingscampagnes in de supermarkt aangeboden. Kijk ook naar de opkomst van de vele verschillende verzekeringspolissen waarbij nagenoeg alles te verzekeren is en zo de eventuele risico's uitgesloten worden. Dit zijn slechts enkele maar typerende voorbeelden en tekenen die de theorie van Beck over de risicomaatschappij onderstrepen.

Beck probeert aan te tonen dat ongelukken en gevaren, verbonden met technologische projecten, onderdeel zijn van de normale bedrijfsvoering. Er wordt in de huidige maatschappij met risico's omgegaan alsof het excessen zijn maar eigenlijk zijn het normale ongelukken. Zo is in de risicomaatschappij het grootste gevaar niet het fysieke explosiegevaar van de technologie, maar het gevaar van sociale explosiviteit (als gevolg van het maatschappelijk verlies van vertrouwen in de bestaande sociale instituties.) (Beck, 1997) Als voorbeeld geldt de varkenspest van enkele jaren geleden. Stel er zou iemand overleden zijn aan voedselvergiftiging, dan zou dat waarschijnlijk een enorme schadeclaim, parlementaire enquête en nationale varkensvleesboycot ten gevolge hebben gehad. Om deze sociale explosiviteit te voorkomen zijn op voorhand miljoenen varkens vernietigd.

2.1.2 Subpolitiek

Een onderdeel van de theorie over de risicomaatschappij is dat politiek niet meer op één centrale plaats te vinden is. Politiek handelen vindt volgens Beck niet meer voornamelijk plaats waar we het doorgaans zoeken. “Niet de debatten in de Kamer maar de talloze maatschappelijke gebeurtenissen, die zich niet in het politieke centrum bevinden, verdienen de aandacht.” (Beck, 1997: p.13)

Bijvoorbeeld in de supermarkt, bij een besluit om in een laboratorium een bepaald experiment wel of niet uit te voeren of bij een bedrijf dat besluit milieubewust te worden. De politiek is niet langer de enige of centrale plaats waar over de inrichting van de maatschappij wordt besloten. De politieke ontwikkelingen vinden volgens Beck steeds meer plaats buiten het politieke machtscentrum. (Adam, 2000)

Bij de nieuwe vormen van directe decentrale politiek denkt Beck aan politisering van onderaf. Burgers en consumenten zijn in sommige gevallen beter in staat risico's te herkennen dan de centrale regering. De burgers zijn in die gevallen vaak ook beter in staat naar eigen inzicht op risico's te reageren, dan daarop te reageren volgens een vast stramien van regels of wetten dat is opgelegd door experts van de overheid. Het werkt niet om alle risicobepalingen van bovenaf te willen reguleren.

De gedachten van Beck over subpolitiek en het verschuiven van de macht zijn toe te passen op de aanpak van terrorisme. Omdat terrorisme de samenleving op veel verschillende manieren en plekken kan raken is het heel moeilijk om een centraal anti-terreurbeleid te voeren. De overheid kan onmogelijk op alle mogelijke doelwitten van terreur, macht of controle uitoefenen om de samenleving veilig te houden tegen terreur. Particuliere organisaties zoals vliegmaatschappijen, waterzuiveringsbedrijven, netwerkbeveiligers, vervoersorganisaties of medische laboratoria hebben een eigen verantwoordelijkheid om terrorismerisico's in te schatten en te minimaliseren. Burgers en bedrijven baseren hun handelen op de risico-inschatting die ze maken van terrorisme. Het is de taak van de centrale overheid om voor goede voorlichting te zorgen die goede risico-inschattingen mogelijk maakt. Voorbeelden van voorlichting zijn de vier dreigingniveaus en de campagnes zoals 'Nederland tegen terrorisme' en 'alle ogen helpen'. Of de campagnes een goede manier van voorlichting vormen die de veiligheid van de samenleving verhoogt, is echter nog maar de vraag.

In de zoektocht naar mogelijke dragers van verantwoorde omgang met sociale samenhang komt Beck vaak met het voorbeeld van de verzekerbaarheid van maatschappelijke initiatieven. Verzekeraars kunnen onder bepaalde voorwaarden vaak een betere risico-inschatting maken dan de overheid. Een mogelijk alternatief voor de centrale politiek zou dan zijn dan de overheid zich beperkt tot het verplicht stellen van verzekeren. Als voor bepaalde projecten, experimenten, happenings, productlijnen, etc. geen goede risico-inschatting gemaakt is zal de verzekeraar niet willen verzekeren. Of dit specifieke voorbeeld van Beck ook toepasbaar is op het anti-terreurbeleid is de vraag. Het risico dat een terroristische aanslag plaatsvindt is zeer moeilijk te voorspellen. Zelfs verzekeringsmaatschappijen, die ervaren zijn in het inschatten van ongewone risico's, hebben grote moeite met het voorspellen en in kaart brengen van terreurrisico's. Terrorismedreiging kan zich in veel mogelijke hoeken en op veel verschillende manieren manifesteren. De mate van dreiging is moeilijk aan te geven. Het is bijvoorbeeld moeilijk te duiden in het mogelijk aantal dodelijke slachtoffers per jaar. Omdat men zich niet kan baseren op harde cijfers of voorspellingen zijn de benaderingen en evaluaties

van terrorisme risico's zeer divers en worden inschattingen gebaseerd op bijzonderheden en vooroordelen. (Viscusi en Zeckhauser, 2003)

2.1.3 Omgaan met gevaarlijkheid

Volgens Beck ontstaan juist in de risicomaatschappij door de toename van de 'nieuwe gevaren/risico's', nieuwe uitdagingen voor de democratie. Er bestaat de tendens van legitiem totalitarisme van gevaarafweer. Oftewel, alle middelen zijn toegestaan. Met het recht het 'ergste' geval te voorkomen wordt op makkelijke wijze het andere erge (of mogelijk ergere) geval veroorzaakt.

Velen menen dat dit ook het geval is in de 'war on terror' van de Verenigde Staten, waarin veel is toegestaan om terreurdreiging tegen te gaan. Internationaal is al veel kritiek gekomen op het beleid van de regering-Bush. Amnesty International (www.amnesty.nl, 2006) heeft bijvoorbeeld felle kritiek geuit op de nieuwe Amerikaanse wet die het mogelijk maakt dat verdachten die mogelijk iets met terreurdaden te maken hebben, zonder enige vorm van proces voor lange tijd opgesloten kunnen worden. Een ander voorbeeld is de conclusie van het Europees Hof, dat Amerikaanse autoriteiten niet gerechtigd zijn om van willekeurige reizigers die naar Amerika vliegen, een dertigtal persoonlijke gegevens op te vragen. Ook de versoepeling van de wetgeving omtrent het afluisteren of volgen van dataverkeer heeft tot grote kritiek geleid in de internationale pers.

De gevaren van terrorisme in de risicomaatschappij bestaan dus niet alleen uit het gevaar dat uitgaat van aanslagen.

2.2 Terrorisme

2.2.1 Definitie terrorisme

Terrorisme is geen nieuw verschijnsel. Zoekende naar de definitie wordt duidelijk dat er niet een algemeen geaccepteerde definitie voor terrorisme bestaat. In elk woordenboek wordt een andere beschrijving gegeven. In een rapport van de Binnenlandse Veiligheidsdienst uit 2001 wordt zelfs over 109 verschillende definities van het begrip terrorisme gesproken. Het is ook een subjectief begrip. Wat voor de dader een actie in zijn vrijheidsstrijd is, is vanuit het perspectief van het slachtoffer een terroristische aanslag. In de Tweede Wereldoorlog bijvoorbeeld werden Nederlandse verzetstrijders door de Duitsers als terroristen gezien. Het is bepalend vanuit welk perspectief bepaalde activiteiten, aanslagen of groeperingen bekeken worden. De aanslagen op de Twin Towers en het Pentagon worden door de Westerse Wereld als terroristische aanslagen getypeerd. Veel moslims zien het echter als een gerechtvaardigde actie in hun strijd tegen de westerse onderdrukker.

De omschrijving van het terrorisme die in Nederland door de AIVD gehanteerd wordt:

“Terrorisme is het plegen van of dreigen met op mensenlevens gericht geweld, met als doel maatschappelijke veranderingen te bewerkstelligen of politieke besluitvorming te beïnvloeden.”. (AIVD 2006)

Wat onderscheidt terrorisme van ander geweld of andere groeperingen die maatschappelijke verandering willen bewerkstelligen? Terrorisme is er specifiek op gericht paniek en onrust te zaaien door het maken van slachtoffers. Met het psychologische effect van angst en dreiging proberen terroristen de maatschappij in bepaalde mate te ontwrichten. Met relatief weinig slachtoffers zijn grote maatschappelijke veranderingen te bewerkstelligen. (Koninklijke Bibliotheek, 2006) Het grote verschil dat terrorisme onderscheidt van ander geweld is dat terrorisme doelbewust streeft naar menselijke slachtoffers. (BVD, 2001)

Een hoe bredere definitie van terrorisme gehanteerd wordt, hoe meer incidenten onder de noemer terrorisme vallen en hoe meer mensen onder de kop ‘terrorist’ te scharen zijn. Nederland hanteert ook de zogenaamde ‘brede benadering’. (www.nctb.nl, 2006) De moordenaar van Theo van Gogh is bijvoorbeeld veroordeeld voor moord met een terroristisch oogmerk. Ik waag te betwijfelen of het terroristische oogmerk ook aan het vonnis gekoppeld zou zijn in de tijd vóór 9/11.

Een commissie van de Verenigde Naties definieerde terrorisme als: “Iedere actie die erop is gericht de dood of verwonding van burgers of niet-militairen te veroorzaken.” Volgens deze definitie vallen veel gewelddadigheden onder de noemer terrorisme die door velen niet als terrorisme gezien worden.

2.2.2 Aanvaardbaar risico

Hoe is te verklaren dat terroristische aanslagen een samenleving zo weten te ontwrichten? Volgens het gedachtegoed van Beck over de risicomaatschappij heeft dit te maken met de verandering in waarden over de aanvaardbare risico's die men mag/ wil lopen. De aanvaardbare risico's zijn in de huidige maatschappij zo klein dat men veel moet investeren om het risico van het nagenoeg ongrijpbare terrorisme tot een aanvaardbaar minimum te krijgen. Andere mogelijke oorzaken worden elders in deze studie behandeld.

2.2.3 Toename dreiging

Naast de veranderde waarden en normen is ook de terroristische dreiging in de afgelopen jaren toegenomen. Met de toenemende globalisering komen verschillende culturen, godsdiensten en samenlevingen steeds dichterbij elkaar en is mondiaal steeds meer solidariteit, respect en verdraagzaamheid nodig om met alle verschillende culturen naast of met elkaar te kunnen leven. Gezien de geschiedenisboeken lijkt dit een onmogelijke opgave. Sinds mensenheugenis bestaan er oorlogen waarbij de ene godsdienst, nationaliteit of cultuur zich verheven voelt boven de andere. Met

de terroristische dreiging van tegenwoordig en de 'war on terror' is het niet anders. De Westerse Wereld, met als kopstuk de Verenigde Staten, ziet zichzelf als politieagent van de wereld en mag dus bepalen welke landen over (massavernietigings)wapens mogen beschikken en welke niet. Met de komst van westerse bedrijven en organisaties in ontwikkelingslanden is de westerse invloed op de heersende culturen in bijvoorbeeld Azië of Afrika steeds groter. Fundamentalistische moslims van terroristische groeperingen zoals Al Qaida verzetten zich tegen de invloed van de Westerse wereld in de islamitische wereld.

2.2.4 Sociale explosiviteit

De risicomaatschappij typeert zich door de vele discussies over verantwoordelijkheids-vraagstukken, mogelijkheden om risico's uit te sluiten of draaglijk te maken. De dreiging die uitgaat van terrorisme is gebaseerd op het risico van een mogelijke aanslag die voorkomen moet worden. Omdat terrorisme op veel verschillende manieren plaats kan vinden, veel mogelijke doelen heeft, veel methoden kan gebruiken, verschillende impacts kan hebben, etc. is moeilijk vast te stellen wat de concrete dreiging is en wat er tegen gedaan moet/ kan worden. Er zijn natuurlijk allerlei horrorscenario's denkbaar die niet allemaal uitgesloten kunnen worden door beveiliging. De samenleving is nooit waterdicht te maken tegen terrorisme dus een risico zal altijd bestaan. Beck heeft een stelling over sociale explosiviteit vs. fysieke explosiviteit. Deze houdt in dat bij een fabrieksongeluk waarbij bijvoorbeeld een gastank ontploft, de schade niet het grootste gevaar is. Het is het gevaar dat verkeerd wordt omgegaan met het risico van een fabrieksongeluk, waardoor het hele productieproces ontwricht wordt. In sommige gevallen moeten risico's in bepaalde mate voor lief genomen worden en zijn ze niet uit te sluiten.

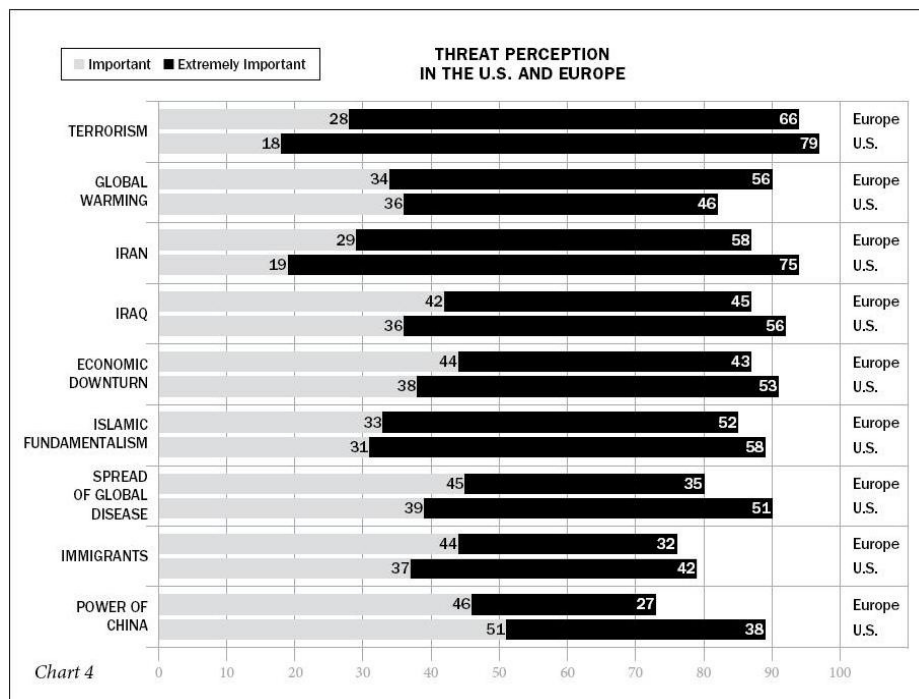
Dit is ook zeer goed toepasbaar op terrorisme. Het grootste gevaar van de risico's die de samenleving loopt, is niet het fysieke explosiegevaar van een aanslag. De dreiging die uitgaat van terrorisme en de angstgreep waarin het de samenleving houdt leidt tot maatschappelijke ontwrichting. Dat is een veel grotere schade en heeft een veel grotere impact dan de fysieke schade bij bijvoorbeeld een bomaanslag. Naast het beveiligen van de samenleving heeft de overheid dus ook een belangrijke rol in het tegengaan van maatschappelijke ontwrichting. Burgers informeren over daadwerkelijke dreiging kan een manier zijn. Hier kom ik later nog op terug.

Het aantal slachtoffers van terrorisme is aanzienlijk kleiner dan het aantal slachtoffers van bijvoorbeeld verkeersongelukken of door sigarettengebruik. Waarom is er dan zoveel aandacht voor mogelijke dreiging van terrorisme terwijl er relatief zo weinig slachtoffers door vallen? Het aantal slachtoffers dat jaarlijks valt door terroristische aanslagen is nog geen procent van het aantal mensen dat overlijdt door hongers, armoede of ziekte. Toch worden er relatief astronomische bedragen uitgetrokken voor de strijd tegen terrorisme. Uit cijfers die gepubliceerd zijn door het Government Accountability Office (GOA, 2006) blijkt dat de strijd tegen terrorisme de VS afgelopen vijf jaar 430

miljard dollar kostte. Volgens een rekensom van Elsevier kostte de Nederlandse strijd tegen terrorisme bijna 900 miljoen euro per jaar. (Elsevier, 21-6-2006)

2.2.5 Dreiging

Uit de recente opiniepeiling van de denktank German Marshall Fund of the United States, (Transatlantic Trends, 2006) komt naar voren dat 66% van de Europeanen en 79% van de Amerikanen terrorisme ziet als grootste bedreiging van de Westerse samenleving.

Figuur 1: Transatlantic Trends 2006

Hoe is te verklaren dat terrorisme zo dreigend ervaren wordt? Viscusi en Zeckhauser (2003) stellen dat het risico van terrorisme een ander soort risico is dan 'gebruikelijke' risico's. Bij het terrorismerisico ontbreekt het vrijwillige element dat normaal gesproken bij risico's hoort. Hier worden sigaretten- en autogebruik als voorbeelden tegenover gesteld zijnde vrijwillige markttransacties, waarbij de kosten, risico op longkanker of auto-ongeluk, worden afgewogen tegen de baten, genot van roken en gemak van mobiliteit. Bij terrorisme ontbreekt de vrijwillige marktwerking en een risicocompenserende opbrengst.

Daarnaast wordt het karakter van terrorismerisico als mogelijke reden genoemd voor de vele aandacht die er naar uit gaat. Als een aanslag plaatsvindt is het eigenlijk een uitzonderlijk iets maar daardoor ook zeer bijzonder. Een terroristische aanslag kan in ieders beleving op de meest onvoorspelbare momenten en locaties plaatsvinden. Daarnaast heeft terrorisme het streven om veel, onschuldige en willekeurige slachtoffers te raken. Dit is voor velen erg angstaanjagend.

2.2.6 9/11

De aanslagen in New York op het World Trade Center en de aanslag op het Pentagon zijn de meest spraakmakende voorbeelden in de geschiedenis van terrorisme. Vanaf dat moment staat terrorismebestrijding hoog op de politieke agenda en is het niet meer uit het dagelijks nieuws te slaan. De fysieke schade die de vliegtuigen 11 september 2001 hebben aangericht is enorm en de aanslagen hebben veel ellende en verdriet veroorzaakt. Bij de aanslagen zijn 2.749 mensen om het leven gekomen en werd grote materiële en economische schade aangericht.

Het grootste gevolg is de zogenaamde ‘war on terror’; de grootscheepse campagne van de Verenigde Staten en andere landen tegen het terrorisme. De NAVO verklaarde artikel 5 van toepassing waardoor de aanslagen beschouwd werden als oorlogsverklaring aan het hele NAVO-bondgenootschap. Theoretisch gezien waren volgens het artikel niet alleen de Verenigde Staten, maar ook haar bondgenoten in oorlog met de terroristen. (NAVO Kroniek, 2002)

De aanslagen op New York hebben wereldwijd veel angst veroorzaakt bij burgers. Deze angstgevoelens werden daarna nog flink aangewakkerd door de media. De politiek op haar beurt moest reageren op deze angst, die vertaald werd als een roep om vergelding en de noodzaak soortgelijke risico’s uit te sluiten. Uit de samenleving zijn ook andere geluiden te horen. Er zijn critici die stellen dat de ramp van de aanslagen op de Verenigde Staten door de regering-Bush met twee handen is aangegrepen om ‘the axis-of-evil’ uit de weg te ruimen. (Maarten van Rossum, lezing ‘gevolgen van 9/11’, 2006) Anderen gaan nog verder door te beweren dat de regering-Bush zelf de aanslagen heeft beraamd om zo meer controle over haar burgers en de rest van de wereld te verkrijgen. Op internet doen allerlei complottheorieën de ronde over de oorzaak van 9/11. Hele fora zijn bijvoorbeeld gewijd aan de speculatie dat niet een vliegtuig maar een raket het Pentagon is binnengevlogen.

In de media wordt volop geschreven en gespeculeerd over terrorisme. Terrorisme is blijkbaar een onderwerp dat goed verkoopt en waar de mensen veel over willen horen. Deze wisselwerking tussen vraag en aanbod van de media en het publiek zorgt voor een zelfversterkend effect van de angst en fascinatie voor terrorisme.

De aanslagen van 11 september 2001 veroorzaakten veel publiciteit. Veel dodelijke slachtoffers, twee van de grootste gebouwen ter wereld ingestort en de aanslag vond plaats in één van werelds grootste mediacentra. De buitenproportionele publiciteit voor de aanslag en bijbehorende verliezen hebben het risico op terrorisme tot een risico gemaakt dat men na de aanslagen in New York makkelijk heeft overschat en volgens Viscusi en Zeckhauser in de toekomst zal blijven overschatten. Door de aanslagen hebben mensen hun risico-inschatting opnieuw gedefinieerd. Dat de Twin Towers door twee vliegtuigen neergehaald zouden worden, werd vooraf niet eens als mogelijkheid gezien. Dit heeft ogen geopend; als dit al kon gebeuren, wat kan er dan nog meer gebeuren?

In dit hoofdstuk is behandeld hoe de door terreur veroorzaakte ontwrichting van de maatschappij, verklaard kan worden vanuit het perspectief van de maatschappelijke transformatie in de risicomaatschappij. Wat al kort aangestipt is en in komende hoofdstukken verder uitgewerkt wordt, is de spanningsrelatie tussen het beveiligen van de samenleving en het respecteren van burgerrechten. Strengere beveiliging door de overheid betekent meer controle en toezicht. In bepaalde gevallen zal dit ten koste gaan van vrijheid en privacy van burgers. In de hoofdstukken vier en vijf worden de begrippen privacy en veiligheid nader bekeken. Daarna in hoofdstuk zes wordt de spanningsrelatie tussen beide begrippen onder de loep genomen.

3. Huidige situatieschets

Sinds de aanslagen van 9/11 zijn terrorisme en de bestrijding ervan niet meer weg te denken uit de Westerse samenleving. Elke dag is in de media te lezen of horen over terrorisme. Over een 18-jarige scholier uit Den Haag, bekend als Samir A., en zijn weerstand en snode plannen tegen ‘Het Westen’, zijn al vele documentaires gemaakt en krantenkaternen volgeschreven. Over voorkomen aanslagen in Engeland lezen we in Nederland nog weken na in de krant. Terrorisme is een fascinerend en beangstigend iets waar niet genoeg over geschreven blijkt te kunnen worden. Terrorismebestrijding blijft ook terugkomen in de politiek. Sinds de aanslagen in Amerika zijn al veel maatregelen genomen om veiligheid van de Nederlanders tegen terrorisme te waarborgen. Gezien het feit dat er nog steeds nieuwe maatregelen bij komen acht de overheid Nederland nog niet goed genoeg beveiligd. De oorzaken hiervan kunnen vanuit verschillende perspectieven bekeken worden. Beschikken de bewindslieden over nieuwe aanwijzingen die aangeven dat de aard of hevigheid van de terroristische dreiging is veranderd? Worden alle maatregelen geleidelijk ingevoerd om de burgers niet plotsklaps van alle rechten te beroven? Of zijn de burgers door de vele maatregelen niet genoeg gerustgesteld en is de roep om beveiliging nog steeds hoorbaar?

Dat de gemiddelde burger zich zorgen maakt over terrorisme is te begrijpen. Sinds de aanslagen in New York, worden televisiekijkers er vaak op voorbereid dat Europa en de Verenigde Staten de komende jaren regelmatig slachtoffer zullen zijn van verschrikkelijke aanslagen. Aanslagen waarbij vele willekeurige slachtoffers om zullen komen. De campagnes van de Nederlandse overheid, die burgers oproepen tot waakzaamheid, hebben er inmiddels al talloze malen toe geleid dat door een verlaten tas of islamitisch ogend persoon een volledig station ontruimd is. Met grote ontregeling van de Nederlandse infrastructuur tot gevolg. Zelfs Bin Laden en zijn gevolg hadden deze consequenties van de aanslagen in New York waarschijnlijk niet kunnen vermoeden.

In dit hoofdstuk worden enkele belangrijke terroristische gebeurtenissen van de afgelopen jaren beschreven. Daarnaast de maatregelen die door de Nederlandse en andere westerse overheden genomen zijn om veiligheid van de burgers te waarborgen.

Welke concrete dreigingen heersen en maatregelen de bewindslieden genomen hebben, is door mij nooit helemaal te doorgronden. Ik ben afhankelijk van wat in de media geschreven wordt en wat de overheid laat doorschemeren aan de burgers. De AIVD en Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding (NCTb) zullen ongetwijfeld niet alle terroristische dreiging direct doorspelen naar de media. En de politiek achter de schermen vindt immers ook voor mij achter de schermen plaats. Dit hoofdstuk zal verre van volledig zijn. De bedoeling is slechts een beeld te schetsen van de huidige situatie.

3.1 Aanslagen in Nederland

In Nederland is de voorspelling van verschrikkelijke aanslagen vooralsnog niet uitgekomen. Volgens de ‘Terrorism Knowledge Base’ (www.tkb.org) hebben echter wel degelijk terroristische aanslagen plaatsgevonden. Sinds 1968 hebben in Nederland 76 terroristische ‘incidenten’ plaatsgevonden waarbij 27 doden en 46 gewonden vielen. Sinds september 2001 hebben er 7 terroristische incidenten plaatsgevonden. Hieronder vallen volgens de TKB onder andere de moorden op Van Gogh en Pim Fortuyn, een vernieling van de voordeur van een islamitische school en explosieven die door Italiaanse anarchisten per post aan Europol en Eurojust gestuurd waren. In de ogen van critici staan de moorden op van Gogh en Fortuyn en de vernieling op de school los van terrorisme. Dit is, zoals al eerder in hoofdstuk twee geconcludeerd, geheel afhankelijk van de definitie van terrorisme die men hanteert. Er bestaan veel verschillende definities en na 9/11 is men over het algemeen geneigd een ‘brede benadering’ van terrorisme te hanteren.

In alle jaren dat Nederland te maken heeft met terrorisme is er op rationele wijze omgegaan met beveiliging van potentiële terreurdoelen en de waarborging van de veiligheid van prominenten en burgers. Sinds de aanslagen in New York in 2001 zijn de anti-terreurmaatregelen verveelvoudigd. Gezien de vele maatregelen en gezien de hoeveelheid politieke- en media-aandacht die het anti-terreurbeleid krijgt, zou men verwachten dat Nederland een verschrikkelijke ramp is overkomen of te wachten staat. Zowel na de aanslagen in New York als in Madrid en Londen zijn er in Nederlandse media ‘deskundigen’ te vinden die verschrikkelijke toekomstscenario’s voor Nederland voorspellen. Dit zorgt voor een groot gevoel van dreiging die wellicht de miljoenen euro’s belastinggeld, gemoeid met het anti-terreurbeleid, en de vele vormen van privacyschending te verantwoorden maakt.

3.2 Belangrijkste maatregelen in Nederland

De belangrijkste (zichtbare) maatregelen die de Nederlandse overheid heeft genomen op het punt van terrorisme zijn onder te verdelen in bestuurlijke, opsporings-, beveiligings-, en strafrecht maatregelen: (www.regering.nl, 2006)

- Bestuurlijk:*
- Aanstelling Nationaal Coordinator Terrorismebestrijding.
 - Verantwoordelijk voor dreiginganalyses en beleid.
 - Instelling onderraad: De Raad voor de Nationale Veiligheid
 - Bij dreiging krijgt de minister van Justitie ‘doorzettingsmacht’
- Opsporing:*
- Meer mogelijkheden en bevoegdheden voor politie en justitie. opsporingsmethoden als afluisteren of observeren kan eerder ingezet
 - Uitbreiding capaciteit AIVD en MVID
 - terroristische organisatie worden verboden
 - Vreemdelingenbeleid gekoppeld aan anti-terreurbeleid

- Beveiliging:*
- Alerteringssysteem voor het actuele dreigingsniveau
 - Preventief fouilleren
 - AIVD moet dreigingen bepaalde personen in kaart brengen
 - soft targets en vitale infrastructuur in kaart gebracht
- Strafrecht:*
- de Wet Terroristische Misdrijven, samenspannen met terroristisch doel is strafbaar. Ook misdaad met terroristisch oogmerk kan zwaarder bestraft.
 - Informatie veiligheidsdiensten mag gebruikt bij opsporing en vervolging

Bovenstaande maatregelen zijn de belangrijkste maatregelen die door de overheid gecommuniceerd zijn naar de burgers. Een deel van de genomen maatregelen blijft onzichtbaar voor de buitenwereld. De belangrijkste overheidsorganen in de strijd tegen terrorisme zijn opsporings- en veiligheidsdiensten. Om deze effectief te laten werken moet veel controle en toezicht onzichtbaar zijn. Als namelijk voor de buitenwereld duidelijk is waar en hoe de AIVD opsporingsmiddelen gebruikt, worden terroristen in de kaart gespeeld. In bovenstaande maatregelen is te lezen in de regel 'uitbreiding capaciteit AIVD en MVID', dat toezicht en controle geïntensifieerd zijn. Deze toezicht en controle is, zoals te lezen valt in hoofdstuk 4, van belang voor het gevoel van privacy van burgers. Hoeveel geïntensifieerd of met welke middelen de toezicht is verscherpt wordt de burger niet duidelijk.

3.3 Steun voor overheidsmaatregelen

The German Marshal Fund of the United States heeft een internationaal onderzoek uitgevoerd (Transatlantic Trends, 2006) naar onder andere gevoel van dreiging, de internationale rol van Europa en de VS, etc. Ook is onderzocht welke veiligheidsmaatregelen door burgers het meest gesteund worden.

In 2006 is het percentage Nederlandse burgers dat voorstander is van meer bevoegdheid voor de overheid op het gebied van verschillende veiligheidsmaatregelen:

- 55% voor het tappen van telefoonverkeer
- 68% voor het monitoren van internetcommunicatie
- 65% voor het monitoren van bankgegevens
- 86% voor cameratoezicht op publieke plaatsen

Dit zijn slechts de waarnemingen hoeveel steun overheidsop treden tegen terrorisme krijgt. Op basis van welke factoren burgers bepalen hoeveel bevoegdheden de overheid dient te krijgen, wordt in komende hoofdstukken ingegaan.

3.4 Actuele gevoel van onveiligheid

Er zijn meerdere onderzoeken gedaan naar de veiligheidsbeleving van mensen of gevoel van onveiligheid voor terrorisme. Uit de verschillende onderzoeken komen verschillende resultaten naar voren over de beleving van veiligheid van burgers tegen terrorisme. Dit komt onder andere door verschillen in vraagstellingen, interpretatie van onderzoeksgegevens, opdrachtgevers en belangengroepen, bronnen van gegevens, etc. Onderstaande resultaten zijn verkregen uit relatief actuele en betrouwbare onderzoeken.

Het TNS NIPO heeft in opdracht van de Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding (NCTb) een onderzoek uitgevoerd naar de mening van Nederlandse burgers over terrorisme en terrorismebestrijding. Ook is de veiligheidsbeleving en angst voor een terroristische aanslag onderzocht. Uit het onderzoek van het TNS NIPO uit 2005 blijkt dat 55% van de Nederlanders de kans zeer groot, tot tamelijk groot acht dat in Nederland binnen afzienbare tijd een aanslag zal plaatsvinden. Daarnaast is ongeveer 50% van de Nederlanders zeer bang, tot tamelijk bang voor een terroristische aanslag.

Uit het onderzoek van The German Marshal Fund blijkt dat 63% van de Nederlanders internationaal terrorisme voor de komende 10 jaar als 'extremely important threat' zien voor de VS en Europa. In 2005 was dit nog 58%. Dit komt dus redelijk overeen met de bevindingen van het TNS NIPO.

Afgezet tegen andere landen voelen Nederlanders minder dreiging dan bijvoorbeeld de VS (79%), Duitsland (67%) en Engeland (68%). (zie bijlage voor uitgebreide onderzoeksgegevens)

4. Privacy

4.1 Definitie

Uit alle literatuur die bestaat over privacy wordt duidelijk dat privacy een te complex begrip is om in één zin te vatten. Net als het begrip vrijheid, heeft het begrip privacy veel verschillende betekenissen voor verschillende mensen. Filosofe Judith Thompson merkte ooit op dat “Wellicht het meest frappante aan het recht op privacy, is het feit dat niemand een helder idee heeft wat het precies is.” (Solove, 2005:p 2)

Het is interessant om te zien hoe elke poging om het begrip privacy zo eenvoudig mogelijk te vatten, na verloop van tijd weer bijgeschaafd of veranderd wordt. Dit komt door de veelzijdigheid van het begrip en de gevoeligheid ervan voor contextuele factoren zoals maatschappelijke, economische en technische ontwikkelingen. Om een beeld te schetsen van het begrip privacy volgen vier voorbeelden van pogingen om privacy beknopt en eenvoudig te definiëren: (Koops, Vedder. 2001. p21)

- “in de gelegenheid zijn om voor jezelf te bepalen, wanneer, hoe en in welke mate, informatie over jezelf gecommuniceerd wordt met anderen” (Westin)
- ”de uitoefening van controle over informatie over onszelf” (Fried)
- “het vermogen om controle uit te oefenen over wie er toegang tot ons hebben” (Rachels)
- ”ge vrijwaard zijn van de beoordeling door anderen” (Johnson).

Bij veel van de genomen maatregelen in het anti-terreurbeleid na 9/11 komt de privacy van de burger in het geding. Wat wordt precies gezien als privacy en welk deel ervan komt in het geding door de maatregelen. Privacy bekeken vanuit het perspectief van het Recht en de psychologie wordt in dit hoofdstuk kort aangestipt. Er wordt uitgebreider stilgestaan bij de beleving van privacy. Het Rathenau Instituut heeft in 2000 onderzoek gedaan naar de privacybeleving van burgers in de informatiemaatschappij. Het voor deze literatuurstudie meest interessante deel van dat onderzoek, is het onderzoek naar wat privacy precies betekent voor burgers en welke waarden er achter het begrip privacy schuil gaan.

4.2 Recht op privacy

In het recht kan het begrip privacy meerdere betekenissen hebben. Het recht op privacy wordt grofweg onderverdeeld in drie soorten. Het recht op ruimtelijke, relationele en informationele privacy. De informationele privacy, ook wel informatieprivacy of gegevensbescherming genoemd, is het aspect van privacy dat het meest bedreigd wordt door de anti-terreurmaatregelen. Door de opkomst van massamedia en informatietechnologie in de jaren 60 van de twintigste eeuw is deze definitie van privacy doorbroken als de meest bekende. In Nederland wordt deze vorm van privacy beschermd

door de ‘Wet Bescherming Persoonsgegevens’. (WBP) “Deze wet geeft het kader waarin persoonsgegevens mogen worden verzameld, gebruikt en aan derden mogen worden verstrekt” (Terstegge, 2001).

4.3 Behoeftte aan privacy

Mensen voelen zich vaak ‘aangetast in hun privacy’ of zijn bang dat ‘iets ten koste zal gaan van hun privacy’. Voor velen is privacy ‘iets vaags’ en zoals de filosofe Thompson al schetste is privacy voor iedereen verschillend. Toch heeft iedereen een bepaald beeld van privacy en heeft iedereen in bepaalde mate behoefte aan privacy. Kijkend naar de theorie van Westin (1976) zijn er vier verschillende behoeften van privacy te onderscheiden. Volgens van Hoogstraten (Smink, Hamstra, van Dijk. 2000. p.19) hebben deze behoeften bepaalde functies.

Behoeftte (Westin):

Functie (van Hoogstraten):

Eenzaamheid	Bescherming persoonlijke autonomie
Intimiteit	Mogelijkheid tot een eigen ruimte voor gevoelens
Anonimiteit	Mogelijkheid tot het maken van eigen inschattingen en het nemen van afstand
Terughoudendheid	Garantie van beschermde communicatie (informatieele zelfbeschikking)

Hoe bepaalt de burger hoe groot zijn behoefte aan privacy is. Ofwel, hoeveel privacy wenselijk is en hoeveel privacy hij bereid is op te geven? De waardebeplating van het begrip privacy wordt verder uitgelegd aan de hand van de verschillende waarden die burgers aan het begrip privacy hangen en de beoordelingscriteria die mensen hanteren in situaties waarin privacy aangetast wordt. Het bepalen hoeveel privacy de burger bereid is op te geven wordt behandeld in hoofdstuk zes. Daar wordt de waardebeplating van burgerrechten en vrijheden zoals privacy en gelijkheid onderzocht in relatie tot de waarde die de burger hecht aan ‘veiligheid’.

4.4 Waarden privacy

Smink, Hamstra en van Dijk (2000, p.50) hebben onderzocht welke waarden een rol spelen wanneer mensen het over beleving van privacy hebben. Deze waarden verschillen van persoon tot persoon maar zijn globaal samen te vatten in de negen onderstaande waarden;

1. Zelfstandigheid van het individu
2. Bewegingsvrijheid
3. Ongestoord kunnen leven
4. Vrij blijven van stigmatisering
5. Vrij blijven van manipulatie
6. Eigenwaarde

7. Gelijkheid
8. Integriteit
9. Autonomie

“Welke waarden en hoeveel waarden burgers aan privacy verbinden verschilt per persoon. Privacy blijkt dus een begrip te zijn waarbij ieder een eigen combinatie van waarden hanteert.” (Smink, Hamstra, van Dijk, 1999, p.11) Welke invulling mensen geven aan het begrip privacy zal afgeleid zijn uit algemene waarden en normen die de persoon nastreeft en van het beeld dat de persoon van de maatschappij heeft. De eerste vier van bovenstaande waarden worden door vrijwel iedereen belangrijk gevonden. De overige verschillen iets meer per individu. Daarnaast blijkt uit analyse van de onderzoeksresultaten van verschillende casussen, dat men in verschillende situaties waarin privacy een rol speelt, ook verschillende combinaties van waarden belangrijk vindt. Dit wil zeggen dat men bij privacyschending door cameratoezicht de waarde ‘bewegingsvrijheid’ bijvoorbeeld het meest relevant vindt, terwijl men in het geval van privacyschending door een Airmiles pas de waarde ‘vrij blijven van manipulatie’ belangrijker kan vinden. (Smink, Hamstra, van Dijk, 1999)

Naast de verschillen per situatie zijn er dus ook de verschillen per individu. Mensen beoordelen de ernst en mate van privacyaantasting per situatie verschillend. De ene persoon zal er geen bezwaar tegen hebben om al winkelende in de binnenstad van Rotterdam onder cameratoezicht te staan. Een ander kan andere waarden hechten aan zijn privacy en daardoor problemen hebben met cameratoezicht.

4.5 Beoordelingscriteria

Aan de hand van welke criteria beoordelen burgers de mate van privacyschending? De gemeenschappelijke basisgedachte van alle onderzoeken die ik voor deze literatuurstudie heb gebruikt is dat burgers privacyschending accepteren mits aan enkele voorwaarden voldaan wordt. Welke exacte voorwaarden verschilt per onderzoek. De criteria die het Ratheneau instituut onderscheidt komen in grote mate overeen of zijn overlappend met bevindingen uit andere onderzoeken. Uit verschillende casussen die respondenten zijn voorgelegd in het onderzoek van het Ratheneau Instituut, blijkt dat voor elke casus de beoordeling van (en mate van) eventuele privacyschending te maken heeft met:

1. Het belang van het doel
2. De gevoeligheid van de persoonsgegevens
3. De relevantie van de persoonsgegevens
4. De perceptie van eigen controle over het verstrekken van de gegevens.

4.6 Kosten-baten analyse

Het principe waarop mensen baseren of maatregelen privacyschendend zijn, is te beschouwen als het economische ‘kosten-baten’ stelsel. Als de kosten de baten overstijgen voelt men het als privacyschending. Mocht de ‘opbrengst’ (minimalisering terrorismerisico) de ‘prijs’ (persoonsgegevens wijd verspreid) overstijgen, dan is de privacyaantasting geen probleem meer. Op het moment dat mensen privacy opgegeven in ruil voor veiligheid (zie hfst. 6) wordt dit, als de betreffende personen de waarde ‘veiligheid’ hoog in het vaandel hebben staan, niet ervaren als privacyschending, of slechts in geringe mate. De waarde die het belangrijkste gevonden wordt krijgt voorrang. Ditzelfde principe is van toepassing op de gevoeligheid en relevantie van de verzamelde gegevens en de perceptie van controle. Hoe gevoeliger de gegevens, hoe meer men zich in zijn privacy aangetast voelt. Hoe relevanter de gegevens voor het doel, hoe kleiner de kans dat men het als privacyschending ervaart. (Koops, Vedder, 2004)

De eerder behandelde beoordelingscriteria toegepast op het voorbeeld van privacyaantasting door cameratoezicht, geeft aan dat niet eenvoudig vast te stellen is in welke mate een situatie een aantasting van de privacy betekent. Voor elke situatie zijn verschillende kosten en baten in het spel: (onderzoeksdata uit onderzoek Ratheneau Instituut)

- *Doel*: Cameratoezicht op de weg met als doel het aanpakken van criminaliteit en het tegen gaan van verkeersovertredingen wordt over het algemeen niet als privacyschending gezien omdat het doel belangrijk gevonden wordt. Zouden de camera’s echter voor commerciële doeleinden gebruikt worden dan zou het wel als privacyschending ervaren worden.
- *Gevoeligheid Persoonsgegevens*: Het filmen of fotograferen van auto’s wordt niet als gevoelige informatie ervaren. Als de camera’s echter niet op de snelweg maar in een woonwijk zouden hangen wordt het vanwege gevoeligere informatie (personen opgenomen op camera wordt als gevoeligere informatie ervaren dan opgenomen auto’s) wel als privacyschending ervaren.
- *Relevantie persoonsgegevens*: Nummerborden registeren en koppelen aan APK-keuringen of snelheidsovertredingen wordt niet erg gevonden door de relevantie van de informatie. Als men er ook de kostprijs van de auto en de inkomsten van de eigenaar van de auto aan zou koppelen wordt het wegens irrelevantie als privacyschending ervaren.
- *Controle over gegevensverstrekking*: Als men weet waar en waarvoor er camera’s hangen is het eigen verantwoordelijkheid om bijvoorbeeld er te snel langs te rijden. Als de camera’s verborgen zouden zijn zou het de privacy wel bedreigen.

Om de verschillen in privacybeleving van mensen te verklaren zijn inmiddels verschillende factoren die de privacybeleving bepalen de revue gepasseerd; De waarden die achter het begrip privacy schuil gaan, de context waarin privacyaantasting plaatsvindt en de beoordelingscriteria die mensen hanteren. Smink, Hamstra en van Dijk hebben middels een regressie-analyse de rol van de verschillende

factoren onderzocht. Hieruit bleek dat de beoordelingscriteria de grootste rol spelen in het verklaren van de verschillen (33%). Slechts 11% van de verschillen in privacybeleving is te verklaren door de verschillende waarden die mensen achter het begrip privacy scharen. En een nog kleiner deel (6%) is te verklaren door het verschil in context.

4.7 Transparantie anti-terreurmaatregelen

De beoordelingscriteria die de verschillende onderzoeken onderscheiden (Biesboer, 1996, Koops en Vedder 2004, Smink, Hamstra en van Dijk 1999, Gellman 2002), veronderstellen een grote mate van transparantie van situaties waarin persoonsgegevens verzameld of gebruikt worden. Omdat veel anti-terreurmaatregelen geheim en verborgen zijn is deze transparantie er in veel situaties niet. Sinds de westerse overheden controles en beveiliging hebben verscherpt met het doel terrorisme te voorkomen is privacy een vaker gebezigde term in het dagelijks leven. Wettelijk gezien moet de overheid voor geheime maatregelen en wetswijzigingen toestemming krijgen van de rechterlijke macht. Zonder toestemming mag bijvoorbeeld telefoonverkeer niet afgeluisterd worden. Bij veel burgers bestaat de angst dat we tegenwoordig steeds meer ‘geschaduwd’ worden door onze eigen overheid. Dat deze angst niet altijd ongegrond is blijkt steeds vaker uit onthullingen door media en overheid van geheim en ‘illegaal’ geheim overheidsoptreden. In december 2005 onthulde de New York Times bijvoorbeeld de jarenlange geheime af luisterpraktijken van de regering-Bush. De overheid vond het af luisteren gerechtvaardigd in de strijd tegen terrorisme maar een federale rechter in Amerika heeft het af luisteren ongrondwettelijk verklaard. Een ander voorbeeld is de openbaring dat de CIA al vijf jaar bankrekeningen van Europese burgers bespioneert als onderdeel van hun strijd tegen het terrorisme. Dergelijke onthullingen bevestigen en versterken het wantrouwen van burgers naar de overheden en overheidsinstanties. Doordat steeds weer duidelijk wordt dat burgers niet de volledige informatie krijgen van de overheid beginnen burgers te twijfelen aan de integriteit van de overheid.

Kijkend naar de principes van privacyschending stelt Rosenzweig de filosofische vraag: “If a tree falls in the woods and nobody is there to hear it, does it make a sound?” (Rosenzweig, 2005; p. 4) Toegepast op het anti-terrorismebeleid en in modernere formulering: Als persoonlijke gegevens van mensen ongemerkt onderzocht of gecontroleerd worden en dit heeft geen consequenties, zijn er dan ‘privacykosten’ voor de burger? De overtuiging van regering-Bush zal zijn: ‘Wat niet weet wat niet deert’.

De burger krijgt met het geheimhouden en verhullen van veiligheidsmaatregelen geen duidelijk inzicht in ‘zijn’ kosten en baten van terrorismebestrijding. Als burgers niet beschikken over juiste informatie moeten zij hun kosten-baten analyse baseren op vermoedens en op beeldvorming uit de media. Verschillende scenario’s zijn dan mogelijk; Aan de ‘kosten-kant’ kunnen mensen de privacyschending onderschatten door de niet zichtbare controles van de overheid. Anderzijds kan door het onthullen van

geheim handelen van de overheid het vertrouwen in de overheid dusdanig geschaad worden dat de 'kosten', de privacyschending, overschat worden. Hetzelfde geldt voor onjuiste informatie over de 'baten-zijde'. Een onjuist beeld over de mate van terroristische dreiging of het effect van het anti-terreurbeleid, kan leiden tot over- of onderschatting van de opbrengsten van het 'opofferen' van privacy en andere rechten.

5. Veiligheid

De behoefte aan veiligheid is in de huidige risicomaatschappij enorm. Volgens Pleysier, Vervaeke en Goethals (2001) is veiligheid in onze welvarende maatschappij het ‘leitmotiv’ geworden. Zij sluiten hiermee aan bij de theorie van Beck over de risicomaatschappij. Elke vorm van risico en onzekerheid moet zoveel mogelijk vermeden. Bij de mens zijn verschillende niveaus van behoeften te onderscheiden. Abraham Maslow, de grondlegger van de hiërarchische behoeftentheorie, onderscheidt vijf niveaus. De lichamelijke behoeften, veiligheid en zekerheid, sociaal contact, waardering en erkenning en zelfontplooiing (www.over-maslow.com/behoeftenniveaus.htm). Men verlangt allereerst naar lichamelijke behoeften. Zodra deze behoeften gestild zijn verlangd men naar veiligheid en zekerheid en zo verder door de hele hiërarchie. Uit de behoeftenpiramide van Maslow blijkt dat de waarde veiligheid na de primaire levensbehoeften het belangrijkste is. Andere behoeften zijn van ondergeschikt belang.

Figuur 2: Behoeftenpiramide van Maslow

Volgens het proportionaliteitsbeginsel mag een overheidsmaatregel inbreuk maken op de rechten van de mens mits hij in verhouding staat tot het doel. Gezien de plek van veiligheid in de hiërarchie is het voor de overheid theoretisch gezien dus veel belangrijker om te zorgen dat burgers veilig zijn tegen terrorisme dan het waarborgen van de privacy van burgers.

Wat voor deze studie interessant is om de onderzoeksvraag beantwoord te krijgen is de perceptie van (on)veiligheid van burgers. De mate waarin mensen zich veilig voelen is immers van grote invloed op hun mening hoeveel geïnvesteerd moet worden in veiligheid. Logischerwijs zal iemand die zich veilig voelt minder willen investeren in veiligheidsmaatregelen dan iemand die zich onveilig voelt.

Om de veiligheid van burgers te vergroten worden anti-terreurmaatregelen genomen. Het probleem van bepaalde anti-terreurmaatregelen, is dat ze voor veel mensen niet voor ‘gevoel van veiligheid’

zorgen. Door verscherpte veiligheidsmaatregelen, omroepinstallaties op stations en continu camera-toezicht worden mensen steeds weer op het dreigende terrorisme gewezen. De kans bestaat dat mensen zich door alle maatregelen juist onveiliger voelen dan wanneer de maatregelen achterwege gelaten zouden zijn.

Bij het gevoel van veiligheid en onveiligheid vinden verschillende emoties plaats. De gedetailleerde psychologische verklaringen hiervan zijn voor deze studie niet van belang. Wel van belang is de wetenschap dat onveiligheidsgevoelens sterker zijn dan veiligheidsgevoelens. Voor het hebben van onveiligheidsgevoelens moet logischerwijs een bron van dreiging of angst bestaan. En afwezigheid van onveiligheidsgevoelens leidt tot veilige gevoelens (J. Kessels, 2005). Een groot deel van dit hoofdstuk over veiligheid gaat in op de dreiging of angst die mensen ervaren.

In het vervolg van deze studie wordt voornamelijk nog over onveiligheidsgevoel gesproken. Hoe komen mensen aan onveiligheidsgevoelens? Er zijn al veel studies gewijd aan onveiligheidsgevoelens en de oorzaken ervan. Eén van de belangrijkste conclusies die uit het doornemen van de vele onderzoeksresultaten getrokken kan worden, is dat er geen eenduidige manier van het meten en definiëren van onveiligheidsgevoelens bestaat.

Om voor deze studie wel een eenduidig beeld te creëren van het begrip hanteer ik de volgende definitie voor het onveiligheidsgevoel; ‘Het oordeel en de beleving van het individu over de mate waarin het risico onaanvaardbaar geacht wordt.’

5.1 Onderzoek naar onveiligheidsgevoel

In oorspronkelijk onderzoek naar onveiligheidsgevoel werden onveiligheidsgevoelens gekoppeld aan criminaliteitscijfers. Misdadecijfers blijken echter een vrij zwakke samenhang te vertonen met het gevoel van onveiligheid dat men heeft. Stel dat in deze lijn van onderzoek onveiligheidsgevoel aan terrorismestatistieken gekoppeld zouden worden, dan zouden weinig mensen zich onveilig voelen tegen terrorisme. Er vinden namelijk relatief weinig terroristische aanslagen plaats. Sociale factoren zoals geslacht of leeftijd spelen bijvoorbeeld een veel grotere rol dan misdadecijfers. Door deze vaststelling en de ‘paradox of fear’ is onderzoek naar onveiligheidsgevoel zich meer gaan richten op slachtofferschap.

De ‘paradox of fear’ is het verschijnsel dat de categorieën mensen die de minste kans lopen slachtoffer te worden, zich het sterkst bedreigd voelen door criminaliteit en slachtofferschap (Covington en Taylor, 1991). Ouderen en vrouwen voelen zich het meest onveilig terwijl ze statistisch gezien de minste kans hebben slachtoffer te worden.

Volgens de onderzoekers Elchardus, de Groof en Smits zijn er twee verklaringsmodellen te onderkennen die de onveiligheidsgevoelens bij mensen verklaren. Het rationalistisch- en symbolisch paradigma.

- Het rationalistisch paradigma (Killias en Clerici, 2000) gaat ervan uit dat mensen rationeel zijn in hun angst. De kans slachtoffer te worden is een rationele en correcte inschatting van de kans op en gevolgen van slachtofferschap. “Het onveiligheidsgevoel wordt geïnterpreteerd als een weerspiegeling van het risico, de waarschijnlijke ernst van de gevolgen van slachtofferschap en de mate waarin men hulpeloos staat tegenover die risico’s.” (Elchardus, de Groof en Smits, 2003, p 14) De onderscheiden kenmerken leiden samen tot angst.
- Het symbolisch paradigma beschouwt onveiligheidsgevoelens net als het rationalistisch paradigma als gevoel van bedreiging, kwetsbaarheid en hulpeloosheid. Echter in dit paradigma worden deze gevoelens niet beschouwd als het gevolg van onveiligheid maar als een gevolg van een interpretatie van de wereld. De interpretatie kan tot stand komen door ervaren slachtofferschap maar bijvoorbeeld ook door beeldvorming door media, vrienden, kranten etc.

De vrees om slachtoffer te worden van een terroristische aanslag valt voor de meeste mensen onder het symbolisch paradigma. Doordat relatief weinig aanslagen hebben plaatsgevonden is het ervaren slachtofferschap van terrorisme erg klein. Relatief weinig mensen zullen familie of vrienden kennen onder de slachtoffers van terroristische aanslagen. Dat wil zeggen dat een groot deel van de gevoelens van bedreiging, kwetsbaarheid en hulpeloosheid tegen terrorisme als oorzaak de beeldvorming uit media en de politiek hebben. Mensen nemen volgens beide paradigma’s ook de hulpeloosheid en mogelijke gevolgen mee in hun inschatting van het risico. Ook al kunnen de gevolgen van een terroristische aanslag groot zijn en voelt men zich zeer hulpeloos tegenover terrorisme. De kans dat mensen in Nederland geraakt worden door een terroristische aanslag is statistisch gezien nihil. Bang zijn voor een terroristische aanslag is niet rationeel te noemen. Toch blijkt uit de verschillende bevolkingsonderzoeken dat een groot deel van de bevolking zich zeer bedreigd voelt.

5.2 Dreiging en/ of angst

Zoals reeds eerder gesteld speelt dreiging een grote rol in onveiligheidsgevoelens. Als men geen mogelijke dreiging of angst ervaart is er geen reden om zich onveilig te voelen. In het artikel ‘Threat, Anxiety, and Support of Antiterrorism Policies’ van Huddy e.a. (2005) wordt onderzoek gedaan naar de reacties van Amerikaanse burgers op terrorismedreiging. Met de reacties van de burgers verwachten de onderzoekers het politieke beleid te begrijpen. Interessant is dat de onderzoekers een onderscheid maken tussen het gevoel van dreiging en het gevoel van angst dat door terrorisme veroorzaakt kan worden. Gevoel van angst en dreiging hebben verschillende psychologische en politieke effecten.

Volgens Lerner en Keltner (2001) en Matthews en Macleod (1986) zijn drie psychologische effecten van angstgevoelens te onderscheiden.

- Angst vertroebelt cognitief functioneren. Alle aandacht van een persoon gaat uit naar bedreigende factoren.
- Bange mensen ervaren een hogere mate van risico dan niet bange mensen.
- Angst zorgt voor risicovermijdend gedrag.

Volgens Huddy e.a. (2005) heeft het gevoel van dreiging andere effecten:

- Dreiging zorgt voor toename van intolerantie, vooroordelen en xenofobie.
- Dreiging zorgt voor drang naar vergelding.

Niet iedereen die dreiging ervaart is ook bang. Iedereen die bang is ervaart echter wel dreiging. Uit het onderzoek van Huddy e.a. blijkt dat burgers die zich bedreigd voelen, voorstander zijn van sterk overheidsoptreden. Daarnaast zijn burgers die dreiging ervaren door terrorisme voorstander van militair optreden, zijn bereid burgerrechten op te geven voor meer controle en toezicht door de overheid en ze willen strengere immigratie-eisen voor Arabieren. De burgers die zich niet alleen bedreigd voelen maar ook bang zijn voor terrorisme zijn juist tegenstander van agressief optreden door de overheid. Ze willen Amerika zoveel mogelijk isoleren van de buitenwereld. Alles om zo min mogelijk risico te lopen. Meer toezicht en controle door de overheid is voor bange mensen alleen geoorloofd als het heel helder en duidelijk is waarvoor de controle dient. Bij terrorismebestrijding is dit vaak niet het geval. Neem het voorbeeld van de wet op de identificatieplicht die is ingevoerd onder de noemer anti-terrorisme. Angstige mensen zullen in tegenstelling tot mensen die zich slechts bedreigd voelen, niet instemmen met de wet. Als van beveiligingsmaatregelen niet heel duidelijk is hoe ze terrorisme tegengaan zullen ze het gevoel van angst namelijk alleen maar vergroten.

Volgens data uit de Threat and National Security Survey (TNSS) uit 2002 voelde 85% van de Amerikanen zich na de aanslagen in New York bedreigd door mogelijke nieuwe aanslagen. De ervaren dreiging zorgde bij 52% van de Amerikanen voor een bepaalde mate van angst.

Het is jammer dat het onderzoek plaatsvond toen nog maar een fractie van alle controle- en toezichtverscherpende maatregelen waren ingevoerd. Het zou interessant zijn te onderzoeken of de gevoelens van angst naar aanleiding van de genomen veiligheidsmaatregelen toe-of afgenomen zijn. De mate van dreiging is in de loop der jaren niet afgenomen blijkt uit de Transatlantic Trends van 2006. In 2006 voelt 79% van de Amerikanen terrorisme als dreiging. Over de mate van angst anno 2006 heb ik geen data kunnen vinden.

5.3 Risico-inschatting

Onveiligheidsgevoelens hebben veel te maken met risico-inschatting. Het persoonlijke oordeel dat men maakt over een mogelijke dreiging is van grote invloed op iemands gevoel van onveiligheid.

Viscusi en Zeckhauser onderzoeken in hun onderzoek 'Sacrificing Civil Liberties to Reduce Terrorism Risks' (2003) de bereidheid van mensen om burgerlijke vrijheden op te geven teneinde het risico op een terroristische aanslag te verkleinen. Een interessant deel van hun onderzoek gaat over hoe mensen verschillende terrorismerisico's inschatten en daarop hun handelen baseren.

Iedereen heeft een bepaalde risicoverwachting van terroristische aanslagen en niemand heeft eenduidige informatie om de terrorismerisico's op te kunnen baseren. Hoe komt de gewone burger dan toch tot een risico-inschatting?

De respondenten uit het onderzoek van Viscusi en Zeckhauser werden in twee groepen gesplitst en de vraag voorgelegd in te schatten hoeveel dodelijke slachtoffers door terroristische aanslagen zouden vallen in het komend jaar. Eerst moest een schatting gemaakt worden van de 'best case scenario', daarna van de 'worst case scenario' en tot slot een 'real case scenario'. De resultaten wezen uit dat de risicoverwachting van mensen aanzienlijk dichterbij de lower bound (best case scenario) ligt dan bij de upper bound (worst case scenario). Verder bleek uit de enorme verschillen in de schattingen (upper bound variërend van 1.000 tot meer dan 100.000 slachtoffers en de reële verwachting variërend van 0 tot meer dan 1.000 slachtoffers) dat de inschattingen van het terrorismerisico voor het komende jaar hoogst onzeker zijn. Ondanks het feit dat men verwacht dat het aantal slachtoffers het dichtst bij de best case scenario ligt houdt men dus rekening met de mogelijkheid dat er aanzienlijk meer slachtoffers vallen. Dit illustreert de grote onzekerheid en onvoorspelbaarheid van terroristische dreiging.

De twee groepen respondenten kregen een verschillende vraag voorgelegd om te toetsen of mensen hun risico-inschatting op rationele en verstandige wijze bepalen. De ene groep respondenten moest voorspellen hoeveel slachtoffers zouden vallen door terroristische aanslagen op vliegtuigen. De andere groep moest het aantal slachtoffers voorspellen dat door alle mogelijke terroristische aanslagen zou vallen. Logischerwijs zou men meer risico verwachten van alle terrorisme dan van terrorisme op alleen vliegtuigen. Dit bleek niet het geval. De risicoverwachtingen van beide groepen respondenten waren vrijwel gelijk. Volgens Viscusi en Zeckhauser is dit het probleem van 'embeddedness'. "Of je nou vraagt over het ene risico (vliegtuigaanslagen) of over het grotere geheel waar het risico deel van uitmaakt (alle aanslagen) maakt niet uit in de resultaten." (Viscusi, Zeckhauser, 2003; p. 15) Men onderschat het bijkomende risico dat opkomt bij een breder scala aan terrorisme mogelijkheden.

Een ander probleem dat rationele risico-inschatting in de weg zit is het probleem van 'hindsight bias'. Dit betekent, simpel gezegd, dat als het verloop van een gebeurtenis bekend is en achteraf beschouwd wordt, mensen over het algemeen veel grotere waarschijnlijkheid toedichten aan datgene wat daadwerkelijk gebeurd is (Fischhoff, 1975). Zo ook in het geval van de aanslagen op het World Trade Center. Gezien voor de aanslagen niemand een aanslag van dergelijke proporties had verwacht moet

voor iedereen de risico-inschatting nu groter zijn dan voor de aanslagen. 40% van de respondenten zegt echter nu minder risico te ervaren dan voor de aanslagen vanwege de beveiligingsmaatregelen.

5.4 Media

Eerder in dit hoofdstuk hebben we kunnen concluderen dat de onveiligheidsgevoelens voor terrorisme voor de meeste mensen te verklaren zijn met het symbolisch paradigma. Heel veel mensen voelen zich onveilig, terwijl ze nooit slachtoffer of getuige waren van terrorisme. De onveiligheidsgevoelens komen voort uit het beeld dat de mensen hebben van de wereld. Een deel van de onderzoeksvraag is hoe mensen een risico-inschatting maken. Mijn stelling is dat het beeld dat burgers hebben van terrorisme en de gevaren ervan, 'gekleurd' is door de media. Dit is niet een hele originele stelling. Reeds vele onderzoeken zijn verricht naar de rol van de media in het vergroten of veroorzaken van onveiligheidsgevoelens. (Elchardus, de Groof, Smits, 2003) Heel veel onderzoekers komen tot de conclusie dat de media-invloed onveiligheidsgevoelens op de één of andere manier vergroot. Een deel van bovenstaande onderzoeken tonen zelfs aan dat de media niet alleen invloed hebben op de onveiligheidsgevoelens. Ook op de houding die mensen aannemen naar aanleiding van hun onveiligheidsgevoel. "De media dragen bij aan de maatschappelijke problematisering van misdaad, plaatsen het bestrijden van misdaad hoog op de maatschappelijke en politieke agenda en werken een (harde) repressieve houding in de hand." (Elchardus e.a., 2003, p.51)

Altheide (1997) onderzocht de invloed van media op onveiligheidsgevoelens. Van de periode 1985 tot 1994 onderzocht hij hoe vaak het woord angst voorkomt in de kranten. Vooral in de periode 1992-1994 neemt het gebruik van het woord 'angst' in de media erg toe. Altheide concludeert dat de angst en belangstelling voor angst groeien in de samenleving. Mensen worden bang van risico's. Altheide merkt dat de toenemende angst ook in steeds grotere mate geprojecteerd wordt op geweld en criminaliteit. Hiermee is natuurlijk nog niet aangetoond dat de media de angst vergroten. Het is wel een teken dat de media een rol spelen in de 'risicomaatschappij'.

Volgens Altheide gebruiken media in de huidige risicomaatschappij vaak het 'probleemkader' om gebeurtenissen te beschrijven. "Het kader is een interpretatieschema dat zowel door de maker als de ontvanger van het media-aanbod wordt gedeeld." (Elchardus e.a., 2003, p.54) Het kader waarin de beschreven gebeurtenissen gebracht worden beïnvloedt de interpretatie van de boodschap. Het maakt verschil of het onderwerp drugs bijvoorbeeld vanuit het 'gezondheidskader' of het 'misdadkader' wordt gepresenteerd. Sinds september 2001 is mijns inziens ook een terrorismekader te onderscheiden in het probleemkader. Het probleemkader is makkelijk toepasbaar op zaken zoals misdaad of terrorisme. Naast het feit dat het makkelijk toepasbaar is, maakt het de boodschap ook boeiender. Met

de commercialisering van de media moet de boodschap ‘verkocht worden’ door het zo boeiend mogelijk te brengen.

Mensen die zich onveilig voelen kijken makkelijker naar programma’s en nieuws over problemen en drama’s (Minnebo). In de risicomaatschappij waarbij de burgers zich onveilig voelen door dreiging van terrorisme of misdaad zal de kijker (en de media dus ook want het verkoopt beter) makkelijker naar het probleemkader grijpen en zo de onveiligheidsgevoelens nog meer versterken. Op deze manier komen de zaken in een versterkende spiraal terecht.

Op het moment dat het probleemkader wordt toegepast door de media zijn grofweg vier kenmerken te herkennen in het standaard rapporteringscript van het probleemkader (Elchardus de Groof, Smits, 2003). Alle vier de kenmerken zijn makkelijk toe te passen op terrorisme.

- Misdaad is extreem. Extreme schokkende zaken krijgen gemakkelijk veel aandacht. Extreme en gewelddadige misdaden veroorzaken angst. En angst ‘verkoopt goed’ (Fischhof e.a. 1978). O’Connel (1999) concludeert uit zijn onderzoek naar misdaadstatistieken en berichtgeving, dat bijvoorbeeld moord 3075 keer zoveel meer kans heeft in het nieuws voor te komen dan in werkelijkheid. Jammer dat dergelijk onderzoek nog niet gedaan is naar terrorisme.
- Slachtoffers zijn kwetsbaar. Media richten zich makkelijk op mensen die zich kunnen identificeren met de slachtoffers. Bij terrorisme is onder andere de willekeurigheid en onschuldigheid van de slachtoffers, een van de factoren die het voor mensen zo angstaanjagend maakt. Ze kunnen zich makkelijk identificeren met onschuldige slachtoffers.
- Daders zijn herkenbaar. Misdaadscripts hebben vaak stereotypen van misdadigers. In de Verenigde Staten zijn bij sensatieprogramma’s als ‘Cops’ de slechteriken vrijwel altijd negroïde mensen. Terroristen zijn in het nieuws altijd moslims. Op deze manier wordt (of is reeds) door de media een stereotiep terrorist gecreëerd. Opgepast moet worden dat men niet de verkeerde kant op redeneert. Een vogel vliegt....., niet alles wat vliegt is een vogel. Al-Qaida is een moslimorganisatie....., niet elke moslim moet in de gaten gehouden worden als potentiële terrorist.
- Van gebeurtenis naar trend. Zodra een bepaalde gebeurtenis veel aandacht heeft gekregen zijn journalisten geneigd vergelijkbare gebeurtenissen onder dezelfde categorie te scharen. Na de aanslagen in New York, Madrid en Londen worden veel meer gebeurtenissen onder de noemer terrorisme geschaard. Zelfs de individuele moord op Van Gogh werd bijvoorbeeld een terroristische aanslag genoemd.

“Door herhaling van gelijkwaardige evenementen krijgt de lezer, luisteraar of kijker de indruk dat zich in de werkelijkheid een duidelijke trend, eventueel zelfs misdaadgolf voordoet (Chiricos, Eschholz en Gertz, 1997)” (Elchardus e.a., 2003, p.51) Dat de berichtgeving over de schaarse aanslagen van terrorisme en de maatregelen ertegen, tot in den treuren herhaalt worden, is elke lezer duidelijk bij het openslaan van een willekeurige krant.

De rol van mediaberichtgeving over terrorisme is in dit hoofdstuk niet met harde cijfers bewezen. Wel is duidelijk geworden dat terrorisme bij uitstek een onderwerp is dat in het probleemkader past. Het probleemkader geeft een vertekend beeld van de werkelijkheid. Mensen zijn hierdoor geneigd de risicomaatschappij meer terrorisme toe te dichten dan werkelijk aanwezig.

Door één van de belangrijkste waarden uit onze democratie, vrijheid van meningsuiting, is het niet mogelijk de media te censureren. Daarnaast zijn ongetwijfeld veel mensen in staat om kritisch te blijven tegenover mediaberichtgeving en kunnen zij door de kaders heen, toch een relatief goed beeld krijgen van de werkelijkheid.

Ter illustratie een willekeurige greep uit terreur-gerelateerde krantenkoppen
(dossier NRC Handelsblad)

-
- ❖ *"Wapens bij verdachten terrorisme"*
 - ❖ *"Iran heeft een academie voor zelfmoordacties en moet worden geboycot"*
 - ❖ *"Twaalf mannen zijn geen terroristen"*
 - ❖ *"Onderzoek naar dood vermeende terrorist in Zeeland"*
 - ❖ *"Terreurverdachten mogen opnieuw worden vervolgd"*
 - ❖ *"Deugen al die duizenden terrorismebestrijders?"*
 - ❖ *"Hofstadgroep wilde 'rechtsorde vernietigen'"*
 - ❖ *"Samir A. plande weer aanslagen"*
 - ❖ *"Verdachte van aanslagen was in Eindhoven"*
 - ❖ *"Stations in Nederland onderzocht"*
 - ❖ *"Nederlands fonds steunt Al-Qaeda"*
 - ❖ *"Radicale moslims werven jongeren"*
 - ❖ *"Terreurverdachte vrijgelaten"*
 - ❖ *"Moslimcel plande aanval op legerbasis"*
 - ❖ *"Steun aan terreur vanuit Nederland"*

6. Privacy versus veiligheid

Volgens de gangbare literatuur is het onmogelijk om naast een grote mate van (nationale) veiligheid tegelijk een grote mate van burgerlijke vrijheid te koesteren. (Davis, Silver, 2004) Veel burgerlijke vrijheid betekent weinig controle en toezicht en dat maakt de samenleving kwetsbaar tegen kwaadwillenden zoals terroristen. In een democratie worden alle rechten en vrijheden gezien als een groot goed dat gekoesterd moet worden. Vrijheid van meningsuiting, recht op privacy, vrijheid om om te gaan met wie men wil, etc. Het recht/ de plicht van de overheid om de samenleving te beschermen tegen kwaadwillenden staat hier vaak haaks tegenover. Met het beschermen van de samenleving komen veel van de gekoesterde rechten en vrijheden van de democratische maatschappij in het geding. Waarom hebben terroristen bijvoorbeeld geen vrijheid van meningsuiting, hoe moeten terroristische acties voorkomen worden zonder privacyschendend toezicht te kunnen houden etc. Een grote mate van veiligheid vereist veel toezicht en controle van de staat of particuliere organisaties en dat gaat ten koste van vrijheden en rechten.

6.1 Onderzoek naar privacy trade off

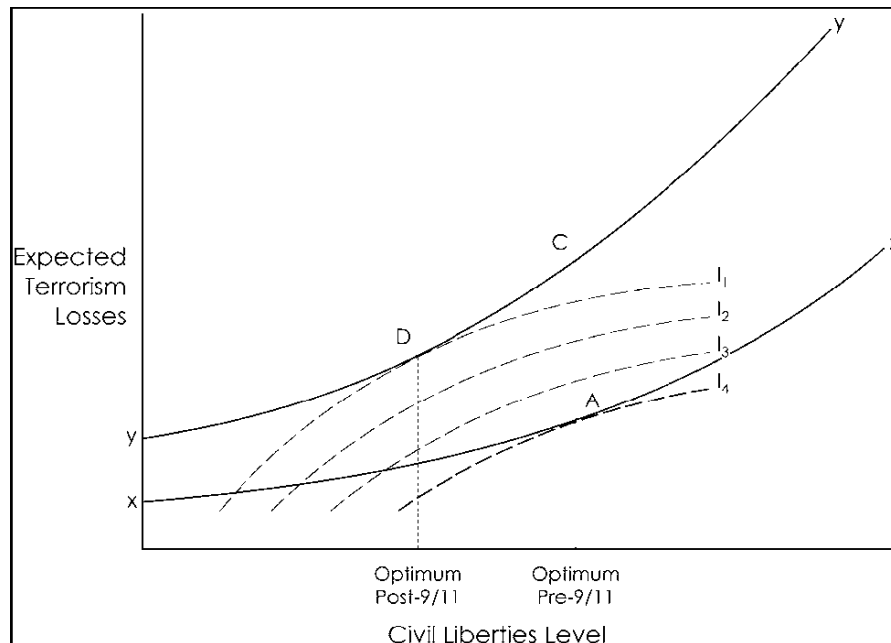
Veel onderzoek in de twintigste eeuw over 'value trade off' gaat over andere vormen van dreiging dan terrorismedreiging. Dreiging die mensen ervaren door bijvoorbeeld groepen immigranten, gettovorming of criminelen. De onderzoeken zijn vaak gericht op tolerantie van burgers jegens andere burgers. In de periode na de aanslagen in New York zijn de 'value trade-off onderzoeken' voornamelijk gericht op de strijd van het individu om zijn rechten te beschermen tegen de overheid; De overheid die streeft naar het beveiligen van de samenleving tegen een vijand die door onder andere globalisering diep in de samenleving geïnfiltreerd is.

In hoofdstuk vier is gekeken met welke waarden en criteria burgers de ernst van specifieke privacyaantastende situaties beoordelen. Een conclusie is dat onder andere door verschillende persoonskenmerken en situationele kenmerken elke situatie van privacyschending per individu anders beoordeeld wordt. In dit hoofdstuk wordt met behulp van onderzoek van Davis en Silver (2004) onderzocht of specifieke persoonskenmerken aan te wijzen zijn, die van invloed zijn op het bepalen hoeveel vrijheden men bereid is op te geven in ruil voor veiligheid.

Naast de persoonskenmerken worden in dit hoofdstuk ook enkele andere door Davis & Silver en Koops & Vedder onderzochte sociale, psychologische en politieke factoren toegelicht die voor de relatie tussen privacy en veiligheid interessant zijn. Koops en Vedder (2004) stellen dat niet alleen het doel (voor deze studie: terrorismebestrijding) bepalend is voor waar burgers de grens tussen privacy en andere waarden leggen, maar ook bijvoorbeeld het middel dat gebruikt wordt. Het onderzoek van Koops en Vedder is specifiek op opsporing versus privacy gericht en niet op veiligheid versus privacy. Toch zijn de resultaten ervan toepasbaar op de relatie tussen privacy en veiligheid. Een tweede

conclusie uit het vorige hoofdstuk is namelijk dat naast individuele ook contextuele verschillen van invloed zijn op privacyoordelen van burgers. De variabelen die zij gebruiken in hun onderzoek omvatten onder andere de door Smink, Hamstra en van Dijk gevonden beoordelingscriteria die burgers hanteren bij privacyoordelen.

6.2 Risicoperceptie voor- en na 9/11

Figuur 3: Sacrificing Civil Liberties to reduce terrorism risks, p.101

Bovenstaande grafiek wordt door Viscusi en Zeckhauser (2003) gebruikt als illustratie om de relatie tussen het verwachte terrorismerisico en de mate van genoten burgerrechten uit te leggen. De grafiek is niet op absolute waarden gebaseerd maar is een globale weergave van het mechanisme. Uit bovenstaande weergave is op te maken dat burgers na de 9/11 verwachten dat de wereld ofwel onveiliger is geworden, ofwel onveiliger is gebleken dan verwacht. Curve XX geeft de relatie weer tussen het verwachte terrorismerisico en de hoeveelheid genoten burgerrechten en vrijheden van voor de aanslag van 9/11. Curve YY is de relatie van na de aanslag. Door de aanslagen is de risicoperceptie van mensen sterk veranderd. Met dezelfde genoten burgerlijke vrijheden als van voor 9/11 (A) verwacht men meer terrorismerisico te lopen (C) dan voorheen. Dit komt niet doordat er meer terroristische aanslagen plaats gaan vinden. Men neemt nu in de verwachtingen ook de mogelijkheid op dat bijvoorbeeld een gekaapt vliegtuig zich in een gebouw kan storten.

Doordat het verwachte risico groter is dan voorheen, is men bereid vrijheid op te geven in ruil voor veiligheid. Voordat de aanslagen plaatsvonden werd het optimale punt van veiligheid versus vrijheid gezien bij punt A. Punt C geeft aan dat met een gelijke mate aan vrijheid het verwachte

terrorisierisico aanzienlijk groter is. Hierdoor is het optimale punt van vrijheid vs. veiligheid verschoven naar punt D.

Viscusi en Zeckhauser gaan er blijkens de grafische weergave uit fig. 3 vanuit dat men ondanks het inleveren van burgerrechten en het invoeren van allerlei veiligheidsmaatregelen, toch risico verwacht te lopen. Het risico is blijkbaar niet volledig weg te nemen. Stel het zou mogelijk zijn alle civil rights op te geven, dan nog is de risicoperceptie van terroristische aanslagen bijna net zo groot als van voor 9/11.

6.3 Risico-inschatting

De onderzoekster Sunstein concludeert in haar onderzoek 'Terrorism and probability neglect' (2003) dat mensen de rol van de waarschijnlijk waarmee een aanslag plaatsvindt verwaarlozen. Zeker waar het gaat om risico's zoals terrorisme waarbij veel emoties (angst en dreiging) een rol spelen. Het is bekend uit onderzoek van Kahneman en Tversky (Sunstein, 2003) dat mensen bereid zijn om waarde X op te geven voor de minimale kans op catastrofes. Daarnaast heeft onderzoek van Kunreuther e.a. aangetoond dat mensen ongevoelig zijn voor verschillen in waarschijnlijkheid zodra de waarschijnlijkheid zeer laag is. Ook Viscusi en Zeckhauser hebben onderzocht of mensen de factor 'waarschijnlijkheid' meenemen in hun risico-inschatting. Zij hebben dit onderzocht door te kijken hoeveel financiële waarde men eraan hecht om het risico van terrorisme te reduceren. (In dit deel van het onderzoek hebben ze wel de mogelijkheid opgenomen dat het risico volledig gereduceerd werd tot nul, terwijl dit met opoffering van civil rights niet kan.) De respondenten werd gevraagd welke prijsverhoging van de vliegticket ze zouden accepteren als het risico van terrorisme gehalveerd zou worden. Hetzelfde voor het minimaliseren van het risico dat een vliegtuig een kans van 1 op 10 miljoen zou lopen of het volledig reduceren van het risico tot nul. Rationeel denkend zou men ongeveer het dubbele bereid zijn te betalen voor nul risico als een gehalveerd risico. En de kans van 1 op 10 miljoen is zo minimaal dat de financiële opbrengst ervan dicht bij de 'nul-opbrengst' zou moeten liggen. De resultaten tonen dat de respondent niet rationeel denkt over terrorisme-risico. Men heeft relatief veel meer geld over voor het reduceren van het risico tot nul dan tot miniem. (In de politiek verkoopt het dus een stuk beter een onhaalbare belofte te doen dat de kans op een aanslag teruggebracht wordt tot nul dan de meer realistische belofte het risico te reduceren tot de helft of minder.)

Sunstein heeft in haar onderzoek de onderzoeksresultaten van andere onderzoeken gebruikt om te begrijpen waarom bij terrorisme de waarschijnlijkheid een zo kleine rol speelt. Wanneer sterke emoties zoals angst een rol spelen, zijn mensen eerder geneigd naar de 'bad outcomes' te kijken dan naar de waarschijnlijkheid. Sunstein schetst haar theorie met een interessant voorbeeldexperiment dat ze heeft gedaan. Respondenten moesten aangeven hoeveel ze bereid waren te betalen om gevrijwaard te blijven van een erge ziekte. De respondenten die de (dezelfde) ziekte in de vraagstelling heel akelig

en pijnlijk omgeschreven kregen waren veel meer bereid te betalen. Haar conclusie uit onder andere dit experiment was dat emoties een blinde vlek kunnen creëren voor de factor waarschijnlijkheid in de risico-inschatting.

Het verschijnsel dat de waarschijnlijkheidsfactor nauwelijks een rol speelt bij gebeurtenissen zoals terrorisme past goed in de theorie van risicosamenleving. Ook al is het risico minimaal, het bestaan ervan is genoeg om er bang van te worden. Vanuit de mentaliteit dat geen risico aanvaardbaar is heeft men er veel voor over het risico volledig weg te nemen. Als het niet volledig weggenomen kan worden is rationeler denken mogelijk en dan geeft het weinig meer geruststelling of de kans op een aanslag wordt teruggedrongen van 1 op een miljoen naar 1 op 10 miljoen.

De waarde die men toekent aan privacy en vrijheden is natuurlijk niet in financiële waarde te duiden en met geld te vergelijken. Maar de bevinding van de waardetoekenning van de ‘nul-opbrengst’, koppellende aan de opoffering van burgerrechten en vrijheden, zou men waarschijnlijk veel inschikkelijker zijn naar de overheid als duidelijk was dat de opgeofferde rechten en vrijheden direct resultaat zouden opleveren dat er geen risico meer gelopen werd.

Blijkens de grafiek van Viscusi en Zeckhauser zijn mensen er niet van overtuigd dat het volledig opofferen van alle civil rights ertoe leidt dat het risico nul kan worden. Of men dan wel alle rechten en vrijheden op zou offeren is natuurlijk nog maar de vraag.

6.4 Persoonsgebonden factoren

De risico-inschatting die burgers maken is niet de enige factor waarop burgers de mate van wensbaar overheidsoptreden bepalen. Davis en Silver (2004) onderzoeken verschillende persoonsgebonden factoren die van invloed zijn op de welwillendheid/ bereidheid van het individu om zijn burgerlijke vrijheden en rechten in te laten perken door de overheid voor de waarborging van de veiligheid tegen terrorisme. De nadruk van hun onderzoek leggen ze op de factoren ‘dreiging’ en ‘vertrouwen in de overheid’.

1. Dreiging

Dit is een reeds vaker besproken factor. Bij terrorisme waarschijnlijk zelfs de belangrijkste factor die mensen ertoe aanzet burgerrechten af te staan in ruil voor veiligheid. Als mensen zich bedreigd voelen laten ze hun bestaande normen, waarden, ideologieën en gewoonten makkelijk los en worden voorstander van sterker overheidsoptreden. (Huddy e.a. 2005, Gibson 1998; Marcus ea. 1995; Sullivan, Piereson en Marcus 1982)

In hoofdstuk 5 zijn reeds de politieke en psychologische effecten van de factor dreiging behandeld. Davis en Silver hebben de factor dreiging ook in hun onderzoek opgenomen als aparte variabele. Anders aan het onderzoek van Davis en Silver is dat zij in hun onderzoek onderscheid maken tussen sociotropische- en persoonlijke dreiging. Sociotropische dreiging is de dreiging van gevaar dat de

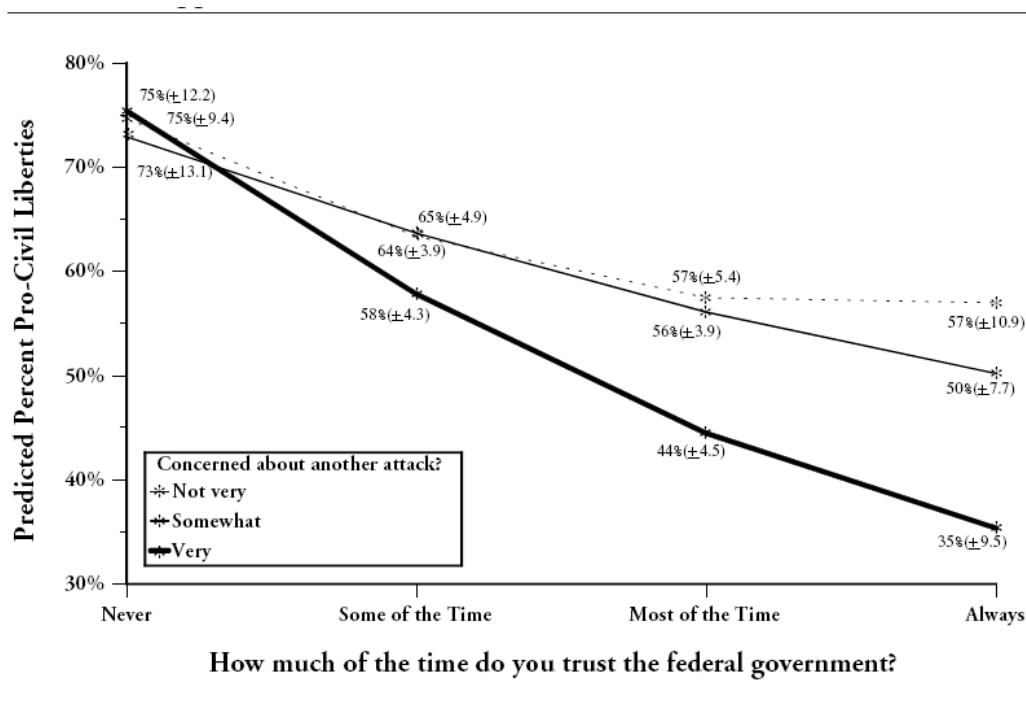
maatschappij, het land of regio raakt. Persoonlijke dreiging is gericht op gevaar dat iemand of iemands familie raakt.

Rationeel gezien zal de dreiging van terrorisme vooral sociotropische dreiging zijn. De kans dat men persoonlijk door een terroristische aanslag getroffen wordt is immers nihil. De kans dat een aanslag de maatschappij ontwricht of raakt is vele maten groter. Toch blijkt uit een onderzoek van de Threat and National Security Survey (TNSS) uit 2002 (in aansluiting op de behandelde bevindingen van Viscusi en Zeckhauser 2003), Sunstein (2003) en Kunreuther e.a. (2001)) dat 68% van de Amerikanen bezorgd was persoonlijk geraakt te worden door terrorisme.

2. Vertrouwen in de overheid

Het vertrouwen in de overheid is belangrijk voor het oordeel van de burger. Hetherington (1998) ziet vertrouwen in de overheid als een soort buffer die de overheid kan aanspreken wanneer maatregelen genomen moeten worden die de civil rights aantasten. Een overheid heeft vertrouwen nodig van haar burgers om maatregelen succesvol in te kunnen voeren.

Dat het voor burgers een groot verschil maakt wie de uitvoerder is van de privacyschending blijkt uit onderzoek van Koops en Vedder. Privacyschending door overheidsinstanties wordt bijvoorbeeld veel eerder getolereerd dan door particuliere opsporings- of beveiligingsbedrijven. Davis en Silver en Silver maken in hun onderzoek naar het vertrouwen een onderscheid in de verschillende instanties van de overheid. Het blijkt dat Amerikaanse burgers meer vertrouwen hebben in rechtspraak-organen van de overheid dan in de regering.

Figuur 4: Effect van 'vertrouwen in de overheid' en 'angst voor gevaar voor de samenleving' op hoeveel belang men hecht aan burgerrechten en vrijheden ten opzichte van veiligheid.

De grafiek in figuur 4 toont de relatie tussen het vertrouwen dat burgers hebben en de bereidheid om civil rights op te geven. Ook toont het de relatie tussen de factoren vertrouwen in de overheid en dreiging. Op de horizontale as de mate van vertrouwen dat burgers hebben in de overheid weergegeven. Op de verticale as wordt de voorspelde bereidheid om burgerrechten op te offeren weergegeven. Respondenten die grote dreiging van nieuwe aanslagen ervaren en de overheid nooit vertrouwen zijn in 75% van de voorgelegde situaties tegen een sterker overheidsoptreden. Terwijl de mensen die de overheid altijd vertrouwen in 35% van de gevallen niet bereid zijn civil rights op te geven.

N.B. Opvallend is het verschil in oordeel dat veroorzaakt wordt door het verschil in de factor dreiging. Bij mensen die allen geen vertrouwen hebben in de overheid verschilt in de grafiek de bereidheid om burgerrechten op te geven. Burgers die zich ietwat bedreigd voelen zijn naar verwachting bereid meer burgerrechten op te geven dan burgers die zich erg bedreigd voelen. Een verklaring hiervan kan het verschil tussen 'angst' en 'dreiging' zijn. (Hoofdstuk 5) Mensen die angst ervaren tonen risicovermijdend gedrag. Onder risicovermijdend gedrag valt ook het tegenhouden van veiligheidsmaatregelen die puur door aanwezigheid meer gevoel van angst dan veiligheid creëren.

3. Dogmatisme

Het vastomlijnd denken van dogmatische mensen wordt volgens Rokeach (1960) geassocieerd met pessimisme, angstigheid, vertrouwen in autoriteit en intolerantie. Hiervan uitgaande is het aannemelijk dat dogmatische mensen persoonlijke veiligheid boven bescherming van burgerrechten verkiezen. Met de onderzoeksgegevens van Davis en Silver wordt dit bevestigd.

4. Vertrouwen in medemensen

Mensen met vertrouwen in de medemensen hebben over het algemeen een groot sociaal kapitaal. Met een groot sociaal kapitaal hebben ze genoeg sociale controle van mensen zoals de burens, mensen in de buurt, vrienden etc. Ook zullen ze minder bang zijn terroristen in hun midden te vinden want ze kennen elkaar. Het klinkt aannemelijk dat deze mensen minder snel geneigd zijn de overheid meer macht te gunnen om misdaad te bestrijden. Uit het onderzoek blijkt echter dat over het algemeen het vertrouwen op sociale controle niet als invloedrijke factor geldt. Bij mensen met een donkere huidskleur speelt het een significantere rol. (hier kom ik op terug bij de demografische factoren)

5. Nationalisme

Vaderlandsliefde kan democratische normen ondermijnen en wordt sterk geassocieerd met intolerantie. Men gaat alles dat niet van eigen nationaliteit is als potentieel gevaar zien. De mate van nationalisme is zeer sterk van invloed op de voorkeur voor veiligheid of burgerrechten. Mensen met

veel vaderlandsliefde zijn eerder geneigd burgerrechten op te geven dan mensen die minder patriottisch ingesteld zijn.

6. Politieke ideologie,

Onderzoek van Schatz en Staub (1996) laat zien dat patriottisme vaak samen gaat met politiek conservatisme. Conservatieven hechten grote waarde aan het handhaven van sociale orde en kijken naar het belang van de maatschappij. Liberalen staan erom bekend sociale instabiliteit te willen riskeren teneinde veranderingen in de samenleving gedaan te krijgen. Volgens McClosky en Brill (1983) worden burgerrechten door liberalen als een vanzelfsprekend iets beschouwd en niet weg te nemen door de overheid. Conservatieven zien het hebben van rechten als een onzeker en situatieafhankelijk iets. Ook uit de onderzoeksdata van Davis en Silver blijkt dat ook het hebben van liberale of conservatieve denkbeelden significant van invloed is op iemands denkbeelden over de 'tegenstelling' rechten vs. veiligheid.

7. Demografische factoren

Onderzocht door Davis en Silver zijn etniciteit, geslacht, opleiding, leeftijd, regio en woonsituatie.

- Afro-Amerikaanse mensen kwamen naar voren als sterke voorvechters van burgerrechten. Dit is waarschijnlijk te verklaren door de geschiedenis waarin mensen met donkere huidskleur hard hebben moeten vechten om gelijke burgerrechten te krijgen. Ze zullen minder snel geneigd zijn deze burgerrechten weer (deels) op te moeten geven. Daarnaast is de zwarte gemeenschap sneller onderwerp van discriminatie dan de blanke gemeenschap en zal daardoor wantrouwiger zijn naar de overheidsinstanties. Als burgerrechten opgegeven zouden worden bestaat de vrees en verwachting dat dat het eerst ten koste zal gaan van de gelijkheid, privacy en vrijheid van de mensen met een donkere huidskleur.
- Ook geven jongeren meer pro-burgerrechten antwoorden. Dit heeft onder andere te maken met het natuurlijke proces dat mensen naarmate ze ouder worden steeds conservatiever denken. Oudere mensen voelen zich bij bedreigende zaken of situaties ook kwetsbaarder dan jongeren. De factor leeftijd blijkt van significante invloed. In de leeftijdsgroep van 18 tot 24 jaar staat 70% van de respondenten 'aan de zijde van' de burgerrechten. Tegenover 50% van mensen boven de 50 jaar.
- Stadsbewoners blijken meer gehecht aan privacy en vrijheid dan mensen van buiten de stad. Wilson (1991) stelde al dat stadsbewoners meer waarde hechten aan burgerrechten door de diversiteit aan culturen in de stad, die solidariteit bewerkstelligt. De stadsbewoners moeten zich er echter ook bewust van zijn dat de stad een groter doelwit vormt voor terrorisme dan het platteland. Desondanks is het voor de gemiddelde stadsbewoner belangrijker zijn burgerlijke vrijheden te behouden dan het gevoel van veiligheid te vergroten.
- Of de factor opleiding significant van invloed is op het oordeel van de burger, is uit de onderzoeksgegevens van Davis en Silver niet duidelijk op te maken. Mensen met een college

degree (hoogopgeleiden) neigen weliswaar iets meer naar 'civil liberties' dan mensen met minder genoten opleiding. De mening van mensen met een Advanced degree (hoger opgeleiden) is daarentegen vergelijkbaar met die van kinderen, scholieren en lager opgeleiden.

Opvallend is dat uit losstaande onderzoeken naar privacy en veiligheid (hfst vier en vijf), het opleidingsniveau wel van invloed is. In het onderzoek van Smink, Hamstra en van Dijk ondervinden hoogopgeleiden minder snel privacyproblemen. Over het opleidingsniveau concluderen Koops en Vedder dat hoogopgeleiden overheidsingrijpen minder snel geoorloofd achten dan lager opgeleiden. Uit het onderzoek van Huddy e.a. blijkt dat hoogopgeleiden minder snel angst ervaren voor extreme misdaden als terrorisme. Het klinkt aannemelijk dat hoogopgeleiden een betere risico-inschatting kunnen maken en hierdoor kritischer staan tegenover de noodzaak van privacyschending (doel-variabele). Hiermee is echter nog geen verklaring gegeven voor het afwijkende oordeel van de hoger opgeleiden. Het onderzoek van Davis en Silver is het enige onderzoek waarbij de relatie wordt gelegd met de doel-variabele; 'veiligheid tegen terrorisme'. Het opleidingsniveau blijkt dus wel van invloed op de privacyperceptie en risico-inschatting maar niet in duidelijke mate op de prioriteitsstelling van privacy vs. veiligheid. Wellicht dat hoger opgeleiden de nationale veiligheid dermate bedreigd achten, dat sterker overheidsoptreden en de onvermijdelijke privacyschending, over het algemeen ook door hoogopgeleiden noodzakelijk gevonden wordt.

- De factor geslacht lijkt in het onderzoek van Davis en Silver ook niet significant van invloed te zijn. Hetzelfde geval als bij de factor opleiding lijkt hier van toepassing. Door meerdere onderzoeken (Fischhoff e.a. (2003) Skitka, Bauman en Mullen (2004) is aangetoond dat vrouwen banger zijn en risico's hoger inschatten. Toch lijken vrouwen in het onderzoek van Davis en Silver niet significant vaker voorstander van sterk overheidsoptreden.

6.5 Contextuele factoren

Verschillende factoren spelen voor burgers een rol in hun houding tegenover privacyschending. Met behulp van voornamelijk Davis en Silver zijn verschillende persoonskenmerken behandeld. Met behulp van Koops en Vedder (2004) zijn contextuele verschillen van privacyschennende situaties onderscheiden. In hun onderzoek maken zij gebruik van enkele variabelen die ze van invloed verwachten op de mening van burgers. Deze variabelen testen zij met verschillende case-studies. Helaas hebben Koops en Vedder niet de nationale veiligheid getoetst als 'doel'-variabele, wat voor deze studie erg nuttige informatie zou verschaffen. Het onderzoek levert wel andere bruikbare resultaten op.

doel

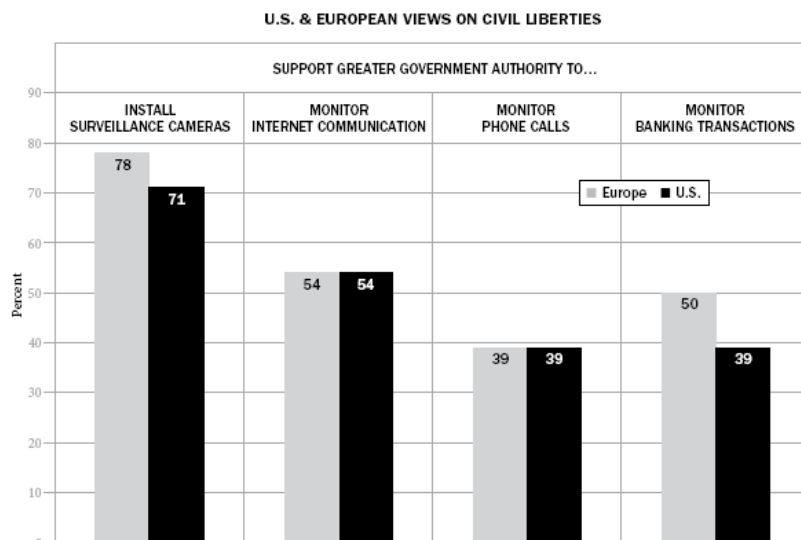
Als het achterliggende doel van de privacyschending het aanpakken van zware misdrijven is, dan vindt gemiddeld 70% van de respondenten het geoorloofd dat de overheid hun privacy schendt. Gaat het om

de aanpak van lichte misdrijven, handhaving van de openbare orde of naleving van de wetgeving dan vindt 46 tot 48% van de respondenten inbreuk op privacy geoorloofd. Het leidt geen twijfel dat terrorisme wordt ingeschaald als zwaar misdrijf. Anno 2006 wordt terrorisme door 66% van de Nederlanders en 79% van de Amerikanen terrorisme als een extreem of erg gevaarlijke dreiging ervaren.

Middel

Het middel dat gebruikt wordt om het doel te bereiken is volgens het onderzoek van Koops en Vedder van grote invloed op het al dan niet geoorloofd vinden van welke mate van privacyschending burgers ervaren. In het onderzoek van Koops en Vedder is te lezen dat mensen cameratoezicht veel eerder geoorloofd vinden dan bijvoorbeeld het afluisteren van telefoongesprekken of doen van huiszoekingen. Om te spreken in termen van Smink, Hamstra en van Dijk: is te stellen dat mensen weinig privacyschending lijken te ervaren door het gebruik van observatiecamera's.

Uit het recente rapport van 'transatlantic trends' blijkt dat 78% van de Europeanen bereid is de overheid meer macht te geven door cameratoezicht toe te staan. Andere middelen voor de overheid om terrorisme te bestrijden worden door minder mensen gesteund. Respectievelijk 46, 69 en 50% van de Europeanen is tegen controle van internetverkeer, afluisteren van telefoongesprekken of het controleren van bankverkeer.

Figuur 5: Transatlantic Trends 2006;

Hoeveelheid steun voor inzet veiligheidsverhogende middelen

Uitvoerder

Burgers blijken er ook veel waarde aan te hechten welke instantie de controle uitvoert. Slechts 33% van de respondenten van Koops en Vedder vindt privacyschennende controle nog geoorloofd als de uitvoerder een particuliere opsporing- of beveiligingsdienst blijkt te zijn. Mensen vinden het echter in

73% van de gevallen wel geoorloofd als de uitvoerder de politie of overheidsveiligheidsdienst is. Dit verschil is verklaarbaar door het (gebrek aan) vertrouwen dat men heeft in de integriteit van particuliere instanties.

De drie variabelen (doel, middel en uitvoerder) blijken duidelijk van invloed op de mening van de burger of privacyschendende bevoegdheden geoorloofd zijn. Opvallend (en in zekere mate vertrouwenwekkend) is dat deze variabelen ook voor de wetgevende macht een belangrijke rol spelen in het toekennen van bevoegdheden. Een voorbeeld waarin deze variabelen naar voren komen in besluitvorming over privacyschendende wetgeving is de bevoegdheid om in te breken in computers. Het inbreken in computers of het controleren van internetcommunicatie wordt door zowel de rechterlijke macht als burgers gewogen als zeer privacyaantastend. Voor een belangrijk doel als het waarborgen van de nationale veiligheid, is het toegestaan om in te breken in computers. Voor minder belangrijke doelen zoals opsporing van belastingfraude mag het niet. Ook is in de wet vastgelegd dat alleen de nationale inlichtingen- en veiligheidsdienst bevoegd is en niet de politie of particuliere instanties. Oftewel: “De variabelen doel, middel en uitvoerder moeten door de wetgever concreet worden aangegeven. Variabelen als effectiviteit en bereik van het toegepaste middel spelen een rol bij het oordeel over concrete voorbeelden waarin het middel ingezet kan worden.” (Koops en Vedder, 2001, p. 75)

Dat de wetgever dezelfde variabelen hanteert als de burgers zegt nog niks over de uitkomsten van de ‘privacyanalyse’. De waarden die de rechter of burgers toekennen aan privacy en veiligheid kunnen net zo makkelijk verschillen. Waar een rechter bijvoorbeeld toestaat dat ‘observaties van slimme camera’s’ gekoppeld worden aan de database van moslims die frequent een moskee bezoeken, zal dit koppelen van gegevens veel burgers tegen de borst stuiten.

7. Conclusies:

Een bekend gezegde in Nederland luidt “Als het kalf verdronken is dempt men de put.” Oftewel, er worden pas maatregelen genomen zodra het kwaad geschied is. In de huidige risicomaatschappij worden voor de zekerheid alle spreekwoordelijke putten gedempt voordat het kalf verdronken is.

De manier waarop in onze maatschappij omgegaan wordt met terrorismedreiging is te verklaren met de theorie over de risicomaatschappij van Beck. Door verandering van waarden en normen zijn de maatschappelijke ideeën over aanvaardbare risico's veranderd. Veiligheid is het 'leitmotiv' geworden en risico moet zoveel mogelijk vermeden worden.

De kans slachtoffer te worden van terrorisme is vanuit een rationele benadering gezien erg klein. Door het grillige, meedogenloze en willekeurige karakter van terrorisme is het ondanks de onwaarschijnlijkheid van aanslagen toch een zeer bedreigende vorm van geweld voor veel burgers. Doordat dreiging niet in het maatschappelijke plaatje van 'het goede leven' past, zijn burgers bereid om bepaalde financiële en niet-financiële kosten te maken om veiligheid te waarborgen.

Het uitgangspunt van de onderzoeksvraag is dat nationale veiligheid en privacy niet naast elkaar kunnen bestaan. Voor het strenger beveiligen van de samenleving tegen terrorisme moet de overheid immers maatregelen en wetten invoeren die ten koste gaan van burgerrechten en vrijheden. De onderzoeksvraag gaat in op de afweging die gemaakt moet worden tussen privacy en veiligheid; hoeveel privacy is de burger bereid op te geven voor het gevoel van veiligheid?

Een harde conclusie die getrokken kan worden uit deze studie is dat het merendeel van de Europese en Amerikaanse burgers het veilig zijn tegen terroristische aanslagen belangrijker vinden dan hun privacy. De mate van privacy die ze bereid zijn op te geven voor een bepaalde mate van veiligheid is echter niet in een absolute waarde te duiden. Ten eerste omdat de begrippen privacy en veiligheidsgevoel moeilijk in absolute waarden uit te drukken zijn. Ten tweede omdat de afweging die burgers maken tussen veiligheid en privacy afhankelijk is van veel verschillende, onderling samenhangende factoren. Aangekomen aan het eind van deze studie is inmiddels duidelijk dat de hoeveelheid privacy die de burger op wil geven om in ruil daarvoor veilig te zijn tegen terrorisme afhankelijk is van:

1. De mate van privacyschending die men ervaart
2. Hoe veilig iemand zich voelt
3. Het vertrouwen dat men heeft in de overheid en overheidsmaatregelen

In deze studie is duidelijk geworden dat privacyaantasting niet hetzelfde is als privacyschending. Als het doel waarvoor de privacy aangetast wordt belangrijker gevonden wordt dan privacywaarborging

wordt niet gesproken van privacyschending. Men gaat er immers mee akkoord dat men privacy opgeeft. De mate van privacyschending is afhankelijk van complex samenhangende factoren. Per situatie en persoon wordt anders geoordeeld. Allereerst is het afhankelijk van verschillende kenmerken van de privacyschending (doel, bereik, gevoeligheid gegevens, middel etc.) Daarna is het per persoon verschillend op welke criteria de zojuist genoemde kenmerken beoordeeld worden. Dit is afhankelijk van de set van waarden die elk individu voor elke situatie aan het begrip privacy hangt. Ook andere persoonskenmerken zoals woonsituatie, leeftijd en opleidingsniveau spelen hierbij een rol.

Het merendeel van de Europese en Amerikaanse burgers ervaart privacyaantasting door anti-terrorisemaatregelen niet als schending van hun privacy. (Transatlantic Trends, 2006)

De tweede van bovenstaande onderscheiden factoren gaat over de mate van (on)veiligheid die iemand ervaart. Mensen die zich onveilig voelen zijn namelijk eerder geneigd privacyaantasting te accepteren. De risico-inschatting die burgers maken is net als de privacyperceptie zeer persoonsgebonden. Door de grillige kenmerken en het ontbreken van het 'vrijwillige element' is het erg moeilijk om een rationele inschatting te maken van terrorisme. Doordat ook veel gevoel van angst of dreiging komt kijken bij terrorisme zijn mensen slechter in staat de waarschijnlijkheid van het risico mee te nemen in de risico-inschatting. Volgens het symbolische paradigma wordt het gevoel van onveiligheid gebaseerd op het beeld dat iemand heeft van de wereld. Een belangrijke rol is hierbij weggelegd voor de media. De kenmerken van terrorisme zijn bij uitstek geschikt om in het probleemkader van de media beschreven te worden. Het probleemkader zorgt voor een gekleurde interpretatie van de werkelijke terroristmedreiging.

De laatste factor waar de afweging van burgers van afhankelijk is, is het vertrouwen in de overheid dat iemand heeft. Het vertrouwen in de overheid is een soort buffer dat de overheid kan gebruiken om impopulaire maatregelen te nemen. Burgers geven de overheid alleen meer ruimte om controle's en toezicht te verscherpen als men vertrouwen heeft in de manier waarop de overheid met privacygevoelige zaken omgaat. Als privacygevoelige gegevens door de overheid gewonnen moeten worden in de strijd tegen het terrorisme moeten deze wel goed beveiligd worden, relevant zijn, alleen voor bedoelde ogen zichtbaar zijn etc.

De blinde vlek voor ontwrichting

Zoals geconcludeerd zorgen de anti-terreurmaatregelen voor kosten. Kosten zoals het opgeven van privacy. Alhoewel er veel verschillen zijn in beleving ervaren burgers over het algemeen geen privacyschending door de anti-terreurmaatregelen. De baten wegen blijkbaar op tegen de kosten. Zijn de kosten en de baten echter wel goed duidelijk voor de gemiddelde burger? Na de (recente) terroristische aanslagen op New York, Londen en Madrid is het zeer begrijpelijk dat veel burgers een

gevoel van dreiging of angst ervaren voor terrorisme. Je kunt je afvragen of de westerse overheden tot nu toe adequaat gereageerd hebben op deze ontstane emoties. De mate waarin dreiging en angst door burgers ervaren worden zijn mijns inziens namelijk disproportioneel en ongegrond. Er bestaat inderdaad het risico dat een aanslag plaats zal vinden in Nederland. Deze kans is echter vele male kleiner dan menig ander risico dat burgers in de huidige samenleving lopen.

Vrijwel alle anti-terreurmaatregelen zijn gericht op veiligheid. Het is ook logisch dat toenemende dreiging zorgt voor verscherpte veiligheidsmaatregelen. Waar echter nog weinig bij stilgestaan wordt, is het gevaar van maatschappelijke ontwrichting. Ontwrichting die veroorzaakt wordt doordat burgers hun handelen en denken baseren op angst en dreiging, en zo geen rationele beslissingen kunnen nemen. De dreiging die door burgers ervaren wordt is natuurlijk allereerst afkomstig van de meest spraakmakende aanslagen, die in de media breed uitgemeten zijn. Zoals al eerder in deze studie de revue gepasseerd is kunnen mensen zich makkelijk identificeren met de slachtoffers van aanslagen, en is de extreme vorm van geweld die gepaard gaat met terroristische aanslagen een fascinerend iets voor burgers. Waar veelal aan voorbij gegaan wordt is dat de grote aandacht voor de bestrijding van terrorisme óók gevoel van dreiging veroorzaakt. Burgers worden er continu aan herinnerd dat ze mogelijk groot gevaar lopen. De sterke emoties die de beelden van de aanslagen in New York en Londen oproepen, worden steeds weer teruggehaald.

Hoe moet maatschappelijke ontwrichting voorkomen worden? En waarom gebeurt het niet? Mijns inziens is goede communicatie en voorlichting naar burgers de essentie. Het is de taak van de overheid om terrorismedreiging in een juist perspectief te plaatsen. Om te beginnen door het realistisch te presenteren.

Een mogelijke verklaring van het feit dat tot op heden nog niet vermeldenswaardige pogingen zijn gedaan om een realistisch beeld te schetsen van terrorismedreiging, is dat de politiek mogelijk de angst onder de bevolking gebruikt(/misbruikt). Het is een bekend gegeven dat wetten makkelijker door de Kamer komen en publiek geaccepteerd worden als het onderwerp op dat moment aansprekend is. Hierdoor is het mogelijk dat de politiek de terrorismedreiging ‘gebruikt’ om andere doelen dan anti-terreur te ‘verkopen’ als een maatregel om terreur tegen te gaan. In het verleden zijn veel wetten aangenomen onder de noemer illegale immigratie, zoals de Koppelingswet. Tegenwoordig is terrorisme het kopje waaronder veel wetten geschaard lijken te worden. Een voorbeeld zou de Wet op de identificatieplicht kunnen zijn.

In plaats van oproepen tot alertheid en controleerbaarheid zou beter opgeroepen worden tot rust, verdraagzaamheid en tolerantie. Terrorisme moet niet opgeblazen worden!

Geraadpleegde Bronnen en Literatuur

- Altheide, D. (1997). The news media, the problem frame, and the production of fear. *The Sociological Quarterly*, 38, nr 4, p. 647-668
- Beck, U. (1992). *Risk society, towards a new modernity*. Londen: Sage
- Beck, U. (1997). *De wereld als risicomaatschappij. Essays over de ecologische crisis en de politiek van de vooruitgang*. Amsterdam: De Balie
- Adam, B. (2000). *The Risk Society and beyond*. Londen: Sage
- Buijs, F. J. (2002). *Democratie en terreur. De uitdaging van het Islamitisch extremisme*. Amsterdam: SWP
- Covington, J. Taylor, R.(1991). Fear of Crime in Urban Residential Neighborhoods: Implications of Between- and Within-Neighborhood Sources for Current Models. *Sociological Quarterly*, 32 nr.2, p.231- 249
- Davis, D., Silver, B. (2004) Civil liberties vs. Security: Public opinion in the context of the terrorist Attacks on America. *American Journal of Political Science*, 48, nr 1, p. 28–46
- Dunér, B. (2005). Disregard for security: the human rights movement and 9/11. *Terrorism and Political Violence*, 17, p. 89-104
- Elchardus, M., de Groof, S., Smits, W. (2003) *Onveiligheidsgevoelens: een literatuurstudie*. Vrije Universiteit Brussel
- Faria, J. (2006) Terrorist innovations and anti-terrorism policies. *Terrorism and Political Violence*, 18, p. 18-47
- Fischhoff, B. (1975). Hindsight \neq foresight: The effect of outcome knowledge on judgment underuncertainty. *Journal of Experimental Psychology*, 1, p. 288-299.

- Fischhoff, B., Gonzalez, R., Lerner, J., Small, D. (2005). Evolving Judgments of Terror Risks: Foresight, Hindsight, and Emotion. *Journal of Experimental Psychology: Applied*, 11, nr 2, p.124-139

- Fog, A. (2002). Why terrorism doesn't work, concept artikel,

- Frerichs R., Schildmeijer R. (2005). *Verkennend onderzoek terrorisme*. TNS NIPO

- Gellman R. (2002). Perspectives on privacy and terrorism: all is not lost—yet. *Government Information Quarterly*, 19, p. 255–264

- Gross, E. (2004). The Struggle of a Democracy Against Terrorism - Protection of Human Rights: The Right to Privacy Versus the National Interest - the proper balance. *Cornell International Law Journal*, 37, p. 28-93

- Gunsteren, H. (2004). *Gevaarlijk veilig. Terreurbestrijding in de huidige democratie*. Amsterdam: van Gennep

- Hetherington, M. (1998). The Political Relevance of Political Trust. *American Political Science Review*, 92, nr 4, p. 791–808

- Houtman, D. (2003). *Class and politics in contemporary social science. Marxism lite and its blind spot for culture*. New York: Aldine de Gruyter

- Huddy, L., Feldman S., Taber, C., Lahav, G. (2005). Threat, Anxiety, and support of Antiterrorist Policies. *American Journal of political science*, 49, nr. 3, p. 594-608

- Kessels, J.F. (2005). *Verkeersveiligheid: subjectief?!*. Ministerie van Verkeer en Waterstaat, Rotterdam.

- Killias, M., Clerici, C. (2000). Different measures of vulnerability in their relation to different dimensions of fear and crime. *The Centre for Crime and Justice Studies*. p. 437- 450

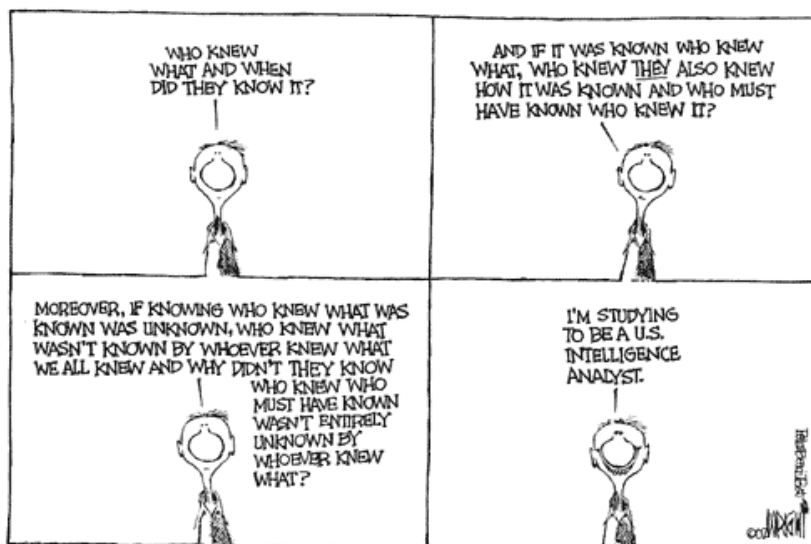
- Koops, Bert-Jaap, Anton Vedder (2004), Opsporing versus privacy: de beleving van burgers, *Nationaal Programma Informatietechnologie en Recht*,

- Lerner, J., Keltner, D. (2001). Fear, Anger and Risk. *The Journal of Personality and Social Psychology*, 81, nr 1, p. 146-159
- Lerner, J., Gonzalez, R., Small, D., Fischhoff, B. (2003). Effects of fear and danger on perceived risks of terrorism. *American Psychological Society*, 14, p. 144-150
- Nationaal Coördinator Terrorisme (2006). *Dreigingsbeeld Terrorisme Nederland februari 2006*. Ministerie van Buitenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, Den Haag.
- Oosterbaan, W. (2004). *Een leesbare scriptie. Gids voor het schrijven van scripties, essays en papers*. Amsterdam: Prometheus
- Posner, R. (1999). Orwell versus Huxley: Economics, Technology, Privacy, and Satire. *University of Chicago Law School*, John M. Olin Law & Economics Working Paper No. 89
- Reyna, V. (2004). How people make decisions that involve risk. *American Psychological Society*, 13, nr 2, p. 60-66
- Rokeach, M., Fruchter, B. (1956). A factorial study of dogmatism and related concepts. *Journal of abnormal and social psychology*, 53, nr3, p. 356-360
- Rosenzweig, P. (2005). Privacy and Consequences: Legal And Policy Structures For Implementing New Counter-Terrorism Technologies And Protecting Civil Liberty, concept (http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=766484)
- Rossum, M. van. (2006). *Amerika na 9/11*. Lezing Studium Generale, Delft
- Smink, G., Hamstra, A. en van Dijk, H. (1999). Privacybeleving van burgers in de informatiemaatschappij. Rathenau instituut,
- Solove, D. (2005). A Taxonomy of Privacy. *University of Pennsylvania Law Review*, 154, nr 3, p. 477-560
- Sunstein, C. (2003). Terrorism and Probability Neglect. *The journal of risk and uncertainty*, 26, p. 121-136
- The German Marshall Fund of the United States (2006). *Transatlantic Trends*

- Viscusi, K., Zeckhauser, R. (2003). Sacrificing Civil Liberties to Reduce Terrorism Risks. *The Journal of Risk and Uncertainty*, 26, nr 2/3, p. 99–120
- Wecke, L. (2006) *Terrorisme: feit of fictie*. Lezing Studium Generale, Delft

Geraadpleegde internetsites:

- www.cbs.nl
- www.tkb.org
- www.nrc.nl/dossiers/privacy
- www.veiligheidsprogramma.nl
- http://nl.wikipedia.org/wiki/Terrorisme#Terrorisme_in_Nederland
- <http://europa.eu/scadplus/leg/nl/s22008.htm>
- www.amnesty.nl
- <http://www.nctb.nl/>
- <http://www.cbweb.nl/>
- <http://www.regering.nl/actueel/dossieroverzicht/Terrorismebestrijding.jsp>

Don Wright, *The Palm Beach Post*

Bijlage

Q20.1 As part of the effort to prevent terrorism, would you say you strongly support, somewhat support, somewhat oppose, or strongly oppose the [NATIONAL] Government having greater authority to...? [READ OUT - RANDOMLY ROTATE - ONE ANSWER PER LINE]
Monitor citizens' telephone calls

	Europe 7	Europe 9	Europe 10	Europe 12	USA	FR	GER	UK	IT	NL	PL	PT	SP	SK	TR	BG	RO
TOTAL	100% (7005)	100% (9010)	100% (10015)	100% (12044)	100% (1000)	100% (1002)	100% (1000)	100% (1002)	100% (1002)	100% (1000)	100% (999)	100% (1000)	100% (1003)	100% (1002)	100% (1005)	100% (1026)	100% (1003)
Strongly support	13	13	17	16	16	8	12	20	13	27	9	14	15	7	38	14	11
Somewhat support	24	24	23	23	23	20	24	25	27	28	24	26	25	20	14	24	20
Somewhat oppose	29	28	26	26	16	35	36	19	24	21	30	20	27	25	13	20	18
Strongly oppose	32	32	32	33	43	36	28	34	35	24	33	35	31	44	30	38	42
[DK]/[REFUSAL]	1	1	2	2	3	1	1	2	1		4	6	2	5	5	5	8
Support	38	38	40	39	39	28	36	45	41	55	33	39	40	27	52	37	32
Oppose	61	61	58	59	59	71	64	52	59	45	63	55	58	69	43	57	61

Q20.2 As part of the effort to prevent terrorism, would you say you strongly support, somewhat support, somewhat oppose, or strongly oppose the [NATIONAL] Government having greater authority to...? [READ OUT - RANDOMLY ROTATE - ONE ANSWER PER LINE]
Monitor citizens' communications on the Internet

	Europe 7	Europe 9	Europe 10	Europe 12	USA	FR	GER	UK	IT	NL	PL	PT	SP	SK	TR	BG	RO
TOTAL	100% (7005)	100% (9010)	100% (10015)	100% (12044)	100% (1000)	100% (1002)	100% (1000)	100% (1002)	100% (1002)	100% (1000)	100% (999)	100% (1000)	100% (1003)	100% (1002)	100% (1005)	100% (1026)	100% (1003)
Strongly support	21	21	24	23	29	13	20	32	18	38	22	22	22	10	42	16	13
Somewhat support	33	33	31	30	25	29	35	27	39	30	36	29	33	23	18	26	22
Somewhat oppose	23	23	21	21	17	30	29	16	21	18	17	19	22	28	9	19	18
Strongly oppose	19	19	20	21	26	26	15	19	21	13	15	20	21	34	23	26	36
[DK]/[REFUSAL]	4	3	4	4	3	1	2	6	2	1	10	10	2	6	7	12	12
Support	54	54	55	54	54	42	54	59	57	68	58	51	56	33	60	43	34
Oppose	42	42	41	42	43	57	44	35	41	31	32	39	43	62	33	45	53

Q20.3 As part of the effort to prevent terrorism, would you say you strongly support, somewhat support, somewhat oppose, or strongly oppose the [NATIONAL] Government having greater authority to...? [READ OUT - RANDOMLY ROTATE - ONE ANSWER PER LINE]
Monitor citizens' banking transactions

	Europe 7	Europe 9	Europe 10	Europe 12	USA	FR	GER	UK	IT	NL	PL	PT	SP	SK	TR	BG	RO
TOTAL	100% (7005)	100% (9010)	100% (10015)	100% (12044)	100% (1000)	100% (1002)	100% (1000)	100% (1002)	100% (1002)	100% (1000)	100% (999)	100% (1000)	100% (1003)	100% (1002)	100% (1005)	100% (1026)	100% (1003)
Strongly support	19	19	22	22	17	16	14	24	20	34	17	23	22	13	46	25	20
Somewhat support	29	30	28	28	22	30	23	28	36	30	30	27	34	27	17	30	25
Somewhat oppose	26	25	23	23	18	28	35	17	22	17	26	17	22	22	9	15	17
Strongly oppose	24	24	24	24	40	25	27	26	21	17	21	26	21	33	22	23	27
[DK]/[REFUSAL]	2	2	3	3	3		1	4	1	1	6	8	1	5	7	7	10
Support	48	49	50	50	39	46	37	53	56	65	47	50	56	41	63	55	45
Oppose	50	49	47	47	58	53	62	43	43	35	47	43	43	55	31	37	45

Q20.4 As part of the effort to prevent terrorism, would you say you strongly support, somewhat support, somewhat oppose, or strongly oppose the [NATIONAL] Government having greater authority to...? [READ OUT - RANDOMLY ROTATE - ONE ANSWER PER LINE]
Install surveillance cameras in public places

	Europe 7	Europe 9	Europe 10	Europe 12	USA	FR	GER	UK	IT	NL	PL	PT	SP	SK	TR	BG	RO
TOTAL	100% (7005)	100% (9010)	100% (10015)	100% (12044)	100% (1000)	100% (1002)	100% (1000)	100% (1002)	100% (1002)	100% (1000)	100% (999)	100% (1000)	100% (1003)	100% (1002)	100% (1005)	100% (1026)	100% (1003)
Strongly support	43	42	44	44	40	32	35	56	39	60	52	58	32	48	59	59	42
Somewhat support	37	38	34	34	31	40	42	28	42	27	34	24	41	28	13	26	26
Somewhat oppose	11	11	11	10	12	15	15	7	9	9	7	6	13	11	8	4	10
Strongly oppose	8	9	10	10	15	12	7	8	9	5	6	8	13	8	15	7	15
[DK]/[REFUSAL]	1	1	2	2	2			1			3	5	1	3	6	5	8
Support	80	79	78	78	71	72	77	84	82	86	85	81	73	77	72	85	67
Oppose	19	20	20	20	26	28	23	14	18	13	12	14	25	20	22	11	25

Bijlage 1: Onderzoeksgegevens Transatlantic trends over de steun die verschillende veiligheidsmaatregelen krijgen van burgers in de VS en Europa.